

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
CIVILINĖS JUSTICIJOS INSTITUTAS

OLEG DROBITKO
CIVILINĖS TEISĖS STUDIJŲ PROGRAMA

**NENUGALIMA JĖGA (*FORCE MAJEURE*), KAIP ATLEIDIMO NUO CIVILINĖS
ATSAKOMYBĖS PAGRINDAS**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Doc. dr. Gediminas Sagatys

Vilnius, 2013

TURINYS

SUTRUMPINIMAI.....	3
ĮVADAS.....	4
1. NENUGALIMOS JĖGOS (<i>FORCE MAJEURE</i>) APLINKYBIŲ TEISINĖ CHARAKTERISTIKA.....	8
1.1. Nenugalimos jėgos aplinkybių samprata.....	8
1.2. Nenugalimos jėgos aplinkybėms taikomi kriterijai.....	18
1.2.1. Aplinkybės naujumo bei negalėjimo jos atsiradimo protingai numatyti kriterijaus analizė	19
1.2.2. Aplinkybės nenugalimumo kriterijaus analizė.....	22
1.2.3. Aplinkybės negalėjimo kontroliuoti ar užkirsti jai kelią kriterijaus analizė.....	24
1.2.4. Nenugalimos jėgos aplinkybių bei jų sukeltų pasekmių atsiradimo rizikos neprisiėmimo kriterijaus analizė.....	25
2. NENUGALIMOS JĖGOS (FIZINIO NEGALIMUMO) IR VALSTYBĖS VEIKSMŲ (TEISINIO NEGALIMUMO) SANTYKIS.....	28
2.1. Valstybės veiksmų bei nenugalimos jėgos aplinkybių lyginamoji analizė.....	28
2.2. Valstybės veiksmų ir nenugalimos jėgos atribojimas LR teismų praktikoje.....	32
3. ATLEIDIMO NUO CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS PROBLEMATIKA NENUGALIMOS JĖGOS INSTITUTO KONTEKSTE.....	38
3.1. Kaltės, kaip būtinojo civilinės atsakomybės elemento, analizė.....	38
3.2. Atleidimo nuo civilinės atsakomybės ir civilinės atsakomybės netaikymo atribojimas.....	43
3.3. Atleidimą nuo civilinės atsakomybės nenugalimos jėgos pagrindu reglamentuojančių poįstatyminių teisės aktų analizė.....	46
IŠVADOS.....	53
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	55
SANTRAUKA.....	60
SUMMARY.....	61

SUTRUMPINIMAI

CBS teisėjų kolegija - civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija

CK - Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas

CMR konvencija - Tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvencija (CMR)

DCFR principai - Bendros principų sistemos projekto principai (angl. *Draft Common Frame of Reference*)

LAT - Lietuvos Aukščiausiasis Teismas

LR - Lietuvos Respublika

LRV - Lietuvos Respublikos Vyriausybė

Nutarimas Nr. 222 - Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997-03-13 d. nutarimas Nr. 222 „*Dėl Nenugalimos jėgos (force majeure) aplinkybės liudijančių pažymų išdavimo tvarkos patvirtinimo*”

Nutarimas Nr. 840 - Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996-07-15 d. nutarimas Nr. 840 „*Dėl atleidimo nuo atsakomybės esant nenugalimos jėgos (force majeure) aplinkybėms taisyklių patvirtinimo*”

PECL principai - Europos sutarčių teisės principai (angl. *Principles of European contract law*)

PETL principai - Europos deliktinės teisės principai (angl. *Principles of European tort law*)

UNIDROIT - Tarptautinis privatinės teisės unifikavimo institutas (angl. *International institute for the unification of private law*)

UNIDROIT principai - UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principai (angl. *UNIDROIT principles of international commercial contracts*)

IVADAS

Temos aktualumas. Nenugalimos jėgos sąvoka buvo suformuluota ir pirmą kartą įtvirtinta Prancūzijos civiliniame kodekse, jos atsiradimas yra Prancūzijos teisės doktrinos rezultatas¹. Šio teisinio instituto užuomazgas galime rasti jau romėnų klasikinėje teisėje, kuri nustatė skolininko atsakomybę esant kaltei bei žinojo atvejų, kada skolininkui atsakomybę neatsirasdavo dėl *casus rūsies vis maior* (neįveikiamos jėgos). Nenugalimos jėgos institutas yra plačiai taikomas kontinentinės teisės tradicijos šalyse bei yra plačiai naudojamas reguliuojant tarptautinius komercinius, prekybinius bei kitus santykius.

Šio magistro baigiamojo darbo tema – „Nenugalima jėga (*force majeure*) kaip atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindas” – visada buvo aktuali, o dabarties laikotarpiu tema yra kaip niekada aktuali teisės teoretikams, o ypač praktikams. Autoriaus nuomone, ši tema niekada nepraras savo aktualumo, galimas tik jo augimas. Tokią išvadą galima daryti įvertinus tai, kad visais laikais buvo ir bus situacijų, kada asmuo negalės įvykdyti savo įsipareigojimų ar pažeis kito asmens įstatymo saugomas teises bei teisėtus interesus dėl nuo jo valios nepriklausančios, nenumatytos ir negalimos išvengti išorinės jėgos poveikio.

Darbo problematika. Temos svarba yra nulemta jau paties nenugalimos jėgos (*force majeure*) instituto paskirties, kurią taikant praktikoje skolininko atžvilgiu civilinė atsakomybė nėra taikoma arba skolininkas yra atleidžiamas nuo civilinės atsakomybės už padarytą žalą, kurios atsiradimą nulėmė nenugalima jėga (*force majeure*) pripažintinas įvykis. Atsižvelgiant į tai, jog nėra įmanoma sudaryti baigtinio įvykių, kurie laikytini nenugalima jėga, sąrašo bei į tai, kad tas pats įvykis skirtingose situacijose gali būti vertinamas visiškai priešingai, kiekvienas šio instituto taikymo atvejis yra unikalus, todėl nenugalimos jėgos (*force majeure*) teisinio instituto taikymas praktikoje negali būti statinis, jis privalo būti dinaminis, besivystantis kartu su besikeičiančiu pasauliu.

Sparčiai vystantis žmonijai, tobulėjant visų rūšių technologijoms, įvykiai, kurie prieš šimtmetį ar net kelis dešimtmečius buvo pripažįstami nenugalima jėga, tokiais jau nebegalės būti pripažinti šių dienų realijose. Nenugalimos jėgos instituto kintantį taikymą lemia ir besivystantis teisės mokslas, todėl nenugalimos jėgos įvykio samprata buvo išplėsta: prie tradicinių, daugiausia su įvairiomis gamtos stichijomis susijusių, įvykių, į ją buvo įtraukti ir socialiniai kataklizmai. Augant žmonijos technologinėms galimybėms, vis siaurės gamtinių įvykių, kurie galės būti vadinami nenugalima jėga, „sąrašas”, kadangi vis didesnę jų dalį asmuo galės ne tik numatyti, bet ir turės veiksmingų priemonių jiems išvengti. Kita vertus galima pastebėti užuomazgas tendencijos, numatančios nenugalimos jėgos doktrinos taikymo išimtis, kada

¹ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai: monografija. Vilnius: Justitia, 1995. P. 249.

pripažįstama, jog asmeniui kylanti civilinė atsakomybė yra tiek griežta, jog asmuo negali būti nuo civilinės atsakomybės atleistas arba civilinė atsakomybė jam netaikoma net ir esant nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybėms.

Tyrimo šaltiniai. Darbe buvo panaudoti įvairūs šaltiniai, tarp kurių yra Lietuvos bei užsienio mokslininkų darbai. Lietuvos teisės moksle nagrinėjama tema labiausiai buvo paliesta akademiko prof. habil. dr. Valentino Mikelėno monografijoje „*Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*“. Monografijoje buvo keliami probleminiai instituto taikymo klausimai bei lyginama įvairių šalių nenugalimos jėgos (*force majeure*) instituto taikymo praktika. Taip pat buvo remtasi doc. dr. D. Ambrasienės, R. Sinkevičiaus bei kitų mokslininkų darbais. Norint nuodugniai iširti temą kilo būtinybė analizuoti kaltės, kaip būtinosios civilinės atsakomybės sąlygos, klausimą, kurį nagrinėjant buvo remtasi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo Algio Norkūno, doc. dr. S. Selelionytės – Drukteinienės darbais. Nagrinėjamos temos kontekstui buvo remtasi ir užsienio autoriais: O. S. Ioffe, M. Katsileva, J. R. Paulus, D. J. Meeuwig bei kt. Tačiau yra likusi nepaliesta plačiausia instituto problematikos erdvė: nėra išsamiai tyrinėtas Lietuvos Respublikos nenugalimos jėgos instituto teisinio reglamentavimo vientisumas, poįstatyminių teisės aktų atitikimas Lietuvos Respublikos civiliniam kodeksui bei Lietuvos Respublikos teismų praktika nagrinėjamo instituto taikymo srityje. Nagrinėjamos temos kontekste plačiai remiamasi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika.

Šiame magistro baigiamajame darbe analizuoti Lietuvos teisės doktrinos plačiai nepaliesti klausimai, susiję su nenugalimos jėgos instituto teisiniu reglamentavimu bei taikymu. Tiek teisės veikaluose, tiek ir teismų praktikoje nėra griežtai atribojami atvejai, kuriais nenugalimos jėgos aplinkybė yra pagrindas atleisti asmenį nuo civilinės atsakomybės, o kuriais nenugalima jėga lemia civilinės atsakomybės netaikymą. Šiame darbe, vadovaujantis kaltės kriterijumi, kaip būtina civilinės atsakomybės sąlyga, civilinės atsakomybės netaikymas bei atleidimas nuo civilinės atsakomybės nenugalimos jėgos pagrindu buvo atriboti. Be anksčiau įvardintų buvo nagrinėti ir kiti instituto problematikos klausimai: valstybės veiksmų bei nenugalimos jėgos aplinkybių santykis, atvejai, kada asmens civilinė atsakomybė yra absoliuti tiek, jog asmuo negalėtų būti atleistas nuo civilinės atsakomybės net ir nenugalimos jėgos pagrindu.

Darbo objektas. Magistro baigiamojo darbo objektas yra nenugalimos jėgos (*force majeure*) samprata ir taikymo ypatumai.

Darbo dalykas. Šio magistro baigiamojo darbo dalyką sudaro: teisės doktrina, nenugalimos jėgos institutą reglamentuojantys tarptautiniai bei Lietuvos Respublikos teisės aktai, taip pat Lietuvos Respublikos teismų praktika nenugalimos jėgos taikymo srityje.

Darbo tikslas. Šio darbo tikslas yra atskleisti nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybės sampratą bei taikymo ypatumus.

Darbo uždaviniai. Tikslui pasiekti buvo keliami šie uždaviniai:

- 1) atskleisti nenugalimos jėgos (*force majeure*) sampratą;
- 2) atskleisti nenugalimos jėgos (*force majeure*) instituto atsiradimo priežastis bei jo vystimosi dinamiką;
- 3) nustatyti nenugalimos jėgos (*force majeure*) instituto reglamentavimo Lietuvos Respublikos teisės aktuose ypatumus;
- 4) atskleisti nenugalimos jėgos (*force majeure*) instituto, kaip atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindo, taikymo Lietuvos Respublikos teismų praktikoje ypatumus.

Tyrimo metodai. Siekiant magistro baigiamojo darbo tikslo buvo naudojami įvairūs mokslinio tyrimo metodai. Visų pirma, renkant tyrimo duomenis, buvo panaudotas dokumentų analizės metodas. Šiuo metodu buvo išanalizuoti norminiai teisės aktai, teismų sprendimai, mokslininkų darbai nagrinėjama tema. Surinkta medžiaga buvo apdorojama duomenų analizės metodais:

- 1) *Loginis-kritinis metodas.* Šis metodas yra pagrindinis darbe naudotas mokslinio tyrimo metodas, leidęs pasiekti darbo tikslą bei atlikti tikslui pasiekti išsikeltus uždavinius.
- 2) *Lyginamasis istorinis metodas.* Šiuo metodu buvo atskleistas nenugalimos jėgos instituto istorinis virsmas nuo instituto užuomazgų Romos imperijos teisėje iki pat naujausių laikų.
- 3) *Lyginimo metodas.* Juo buvo tiriami Lietuvos Respublikos teismų praktikos ypatumai nenugalimos jėgos (*force majeure*) instituto taikymo srityje esant įvairioms faktinėms bylos aplinkybėms.
- 4) *Aprašomasis metodas.* Šis metodas padėjo darbe pateikti išsamią nenugalimos jėgos aplinkybių charakteristiką.
- 5) *Apibendrinimo metodas.* Jo naudojimas padėjo susisteminti tyrimo medžiagą bei suformuluoti magistro baigiamojo darbo išvadas.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, dėstomoji dalis. Darbo pabaigoje yra pateikiamos autoriaus išvados, naudotos literatūros sąrašas, taip pat darbo santrauka lietuvių bei anglų kalbomis. Darbo dėstomoji dalis yra iš trijų skyrių, kuriuos sudaro septyni poskyriai. Pirmajame skyriuje nagrinėjama nenugalimos jėgos šiuolaikinė samprata, atskleidžiamas instituto istorinis virsmas. Šiame skyriuje yra detalčiai nagrinėjami nenugalimos jėgos aplinkybei keliami kriterijai. Antrajame darbo skyriuje yra pateikiama valstybės veiksmų (teisinio negalimumo), kurie teisės doktrinoje priskiriami prie nenugalimos jėgos (*force majeure*), o LR CK įtvirtinti kaip atskiras atleidimo ar civilinės atsakomybės netaikymo pagrindas, santykio su

nenugalima jėga (fiziniu negalimumu) analizė. Trečiajame darbo skyriuje yra nagrinėjama kaltė, kaip civilinės atsakomybės būtinoji sąlyga. Šiame skyriuje remiantis kaltės kriterijumi atskleidžiama, kokiais atvejais nenugalima jėga yra pagrindas netaikyti asmeniui civilinės atsakomybės ir kokiais atvejais ji yra pagrindas atleisti asmenį nuo civilinės atsakomybės.

1. NENUGALIMOS JĖGOS (*FORCE MAJEURE*) APLINKYBIŲ TEISINĖ CHARAKTERISTIKA

Šio magistro darbo temos nagrinėjimą yra tikslinga pradėti nuo pačios nenugalimos jėgos sąvokos išsiaiškinimo. Tik aptarus nenugalimos jėgos (*force majeure*) sąvoką, bus galima atsakyti į rūpimus klausimus: kokie yra nenugalimos jėgos aplinkybės charakterizuojantys požymiai, koks yra valstybės veiksmų, Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse² įtvirtintų kaip atskiras civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindas, santykis su nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybėmis bei kitus nagrinėjamos temos kontekste aktualius klausimus. Metodiškai būtų tikslinga nenugalimos jėgos (*force majeure*) institutą, jo taikymo ypatumus bei pačią nenugalimos jėgos sąvoką nagrinėti ne atsietai nuo istorinių instituto šaknų, o kartu su jomis, kaip paaiškinančiomis instituto vystymosi tendenciją. Toks instituto nagrinėjimo būdas leis geriau suvokti paties instituto esmę, apžvelgus jo užuomazgas Romos teisėje bei nenugalimos jėgos instituto, koks yra šiandien, susiformavimą.

1. 1. Nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybių samprata

Kaip teigia prof. dr. M. Jonaitis, reikšmingą romėnų juristų indėlį šiuolaikinėje civilinėje teisėje sudaro civilinės atsakomybės už prievolių pažeidimą principai: „*Tai visų pirma pasakytina apie civilinės atsakomybės pagrindų išskyrimą, kaltės sampratos bei jos formų identifikavimą.*”³ Romos teisėje prievolės objektu iš esmės galėjo būti viskas, kas yra įmanoma (*impossibilium nulla obligatio*⁴) ir neprieštarauja įstatymui.⁵ Romos teisėje kaip ir LR CK buvo nustatyta, jog vienas iš pagrindų prievolei pasibaigti yra prievolės įvykdymo negalimumas. Prievolės įvykdymo negalimumas, atsiradęs ne dėl skolininko kaltės, atleisdavo jį nuo atsakomybės.⁶ Negalimumas buvo skirstomas į fizinį negalimumą bei teisinį negalimumą įvykdyti prievolę. Fizinio negalimumo atvejis yra, pvz.: be skolininko kaltės žuvęs individualiais požymiais apibrėžtas daiktas. Tuo tarpu teisinio negalimumo atvejais prievolės neįmanoma įvykdyti dėl to, kad jos įvykdymas prieštarautų galiojantiems teisės aktams. Taigi, galima atsekti, jog LR CK įtvirtintos nenugalimos jėgos įvykio teisinės pasekmės, prievolės pabaiga bei atleidimas nuo civilinės atsakomybės ar civilinės atsakomybės netaikymas, buvo įtvirtintos dar

² Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės Žinios, 2000, Nr. 74-2262; Valstybės Žinios, 2000, Nr. 80;

³ Jonaitis M. Romėnų privatinės teisės įtaka šiuolaikinei civilinei ir civilinio proceso teisei. Daktaro disertacija, Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius, 2005. P. 186.

⁴ *impossibilium nulla obligatio* - „kas neįmanoma nėra pareiga” (aut. vert.)

⁵ Покровский И. А. История римского права. Москва: Статут, 2004. P. 387.

⁶ Дождев Д. В. Римское частное право: учебник для вузов /под редакцией В. С. Нерсесянца. Москва: НОРМА, 1996. P. 447

Romos teisininkų teisinės minties išdavoje. Atitinkamai ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra nurodęs, jog: „*Force majeure aplinkybės kaip lengvinančios skolininko padėtį gali būti reikšmingos dviem aspektais: pirma, jos pabaigia šalių prievolę (CK 6.127 straipsnis); antra, atleidžia skolininką nuo civilinės atsakomybės taikymo (CK 6.212 straipsnio 1 dalis; 6.253 straipsnio 2 dalis).*”⁷ Atkreiptinas dėmesys, jog LAT paminėjo, kad šioje byloje nenugalima jėga yra pagrindas atleisti skolininką nuo civilinės atsakomybės, tačiau ji yra ir pagrindas skolininko atžvilgiu civilinės atsakomybės apskritai netaikyti: „*Prievolė atlyginti žalą išnyksta tik tuomet, jei neteisėti notariniai veiksmai, dėl kurių kilo žala, atliekami force majeure bei kitomis atleidimo nuo civilinės atsakomybės bei jos netaikymo sąlygomis, numatytomis CK 6.253 str.*”⁸

Kaip ir šiuolaikinėje teisėje, Romos teisinėje sistemoje asmens atsakomybė galėjo atsirasti iš sutarties (kvazisutarties) arba iš delikto (kvazidelikto). CK numato civilinę atsakomybę: sutartinę bei deliktinę, čia išvelgtina ryški Romos teisės recepcija. Romėnų teisės įtaką galima išvelgti ir CK 6. 127 str., kuris reglamentuoja prievolės baigtį: „*Prievolė baigiasi, kai jos įvykdyti neįmanoma dėl nenugalimos jėgos, už kurią skolininkas neatsako. Šiuo pagrindu prievolė baigiasi tik tuo atveju, jeigu nenugalima jėga atsirado iki tol, kol skolininkas nepažeidė prievolės. Nenugalimos jėgos faktą turi įrodyti skolininkas. Jeigu neįmanoma įvykdyti tik dalies prievolės, prievolė baigiasi, kai skolininkas įvykdo tą prievolės dalį, kurią įvykdyti dar įmanoma.*”

Romos teisininkams buvo žinomas *Casus*. *Casus* - tai aplinkybės, sukėlusios skolininko prievolės pažeidimą be skolininko kaltės. Iš esmės *Casus* padariniai slėgė patį žalą patyrusį asmenį, nes už *Casus* niekas neatsakė. Tačiau buvo galimi atvejai, kada skolininkas atsakė be kaltės: tokią atsakomybę galėjo įtvirtinti pretorius savo ediktu. Tačiau egzistavo *Casus*, vadinami *vis maior*⁹. Tai *Casus*, kurie turėjo ypatingą jėgą, neleidusią jiems pasipriešinti. *Casus* vadinami *vis maior* yra nenugalimos jėgos instituto užuomazga. *Vis maior* buvo suprantama kaip nenugalima jėga ar neįveikiama aplinkybė, kuriai nėra įmanoma priešintis žmogaus turimomis priemonėmis.¹⁰ Į šią sąvoką taip pat įėjo ir tokie atvejai kaip vergo, turėjusio atlikti darbus, pabėgimas bei plėšikų veiksmai, kurie šiandien vertintini kaip trečiųjų asmenų neteisėti veiksmai ir yra atskiras atleidimo nuo civilinės atsakomybės ar civilinės atsakomybės netaikymo pagrindas.

Skolininkas atsakė už prievolės pažeidimą tik būdamas kaltas. Kaltė plačiaja prasme suprantama kaip teisės reikalaujamo elgesio nesilaikymas. Digestuose yra nurodyta: nėra kaltės, jei laikytasi visko, ko reikalaujama. Pagal sunkumo laipsnį kaltė skirstyta į kelias rūšis. Atsakomybė už prievolių pažeidimą priklausė nuo kaltės laipsnio (formos). Skolininkas,

⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2010-10-04 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-370/2010.

⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2004-06-23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-371/2004.

⁹ *vis maior* - „aukštesnioji jėga“ (aut. vert.).

¹⁰ Garrido G. M. J. Римское частное право: казусы, иски, институты :перевод с испанского /Гарридо М. Х. Г.; ответственный редактор Кофанов Л. Л. Москва: Статут, 2005 P. 558.

pavyzdžiui, už daikto žūtį atsakydavo tik esant kaltei. Tokiu atveju galėjo būti laikoma situacija, kai šeimininko prirtvirtintas daiktas, nuneštas smarkaus vėjo, apgadino kaimyno namą. Šeimininkas atsakytų tik tuo atveju, jeigu situacija susidarė dėl daikto savininko netinkamų veiksmų, pvz.: daiktas buvo netinkamai prirtvirtintas (Digestai).¹¹

Tokia nenugalimos jėgos (*force majeure*) sąvoka, kokia yra nusistovėjusi šiuolaikinėje teisės doktrinoje, pirmą kartą buvo suformuota Prancūzijos (Napoleono) civiliniame kodekse.¹² Prancūzijos civilinio kodekso (Napoleono kodekso) 1148 str. reglamentavo, jog nuostolių išieškojimui nėra pagrindo tuomet, kai kliūtys, atsiradusios dėl nenugalimos jėgos ar įvykio, skolininkui nesuteikė galimybės pateikti arba atlikti to, ką jis buvo įsipareigojęs atlikti, arba atliko tai, kas jam buvo uždrausta atlikti.¹³ Nenugalimos jėgos institutas atsirado Prancūzijos teisinės minties išdavoje. Be abejonės, pirmiausia nenugalimos jėgos koncepcija pradėjo skliti po Prancūzijos kolonijas bei jai pavaldžias žemes. Antai nenugalima jėga, kaip atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindas, yra įtvirtinta Kvebeko civilinio kodekso 1470 str.: „*Asmuo gali būti atleistas nuo atsakomybės už žalą, padarytą kitam asmeniui, įrodydamas, kad žala kilo dėl aukštesniosios jėgos, išskyrus atvejus, kai jis ėmėsi šios žalos atlyginimo. Aukštesnioji jėga yra negalimas numatyti ir nenugalimas įvykis, įskaitant tas pačias savybes turinčias išorines aplinkybes.*”¹⁴ (aut. vert.).

Būtinybė mažinti ar švelninti asmens atsakomybę situacijose, kuriose įsipareigojimų vykdymas dėl įvykių, kurių asmuo negalėjo kontroliuoti, suprasta jau seniai. Ji yra tapusi vienu iš visuotinai pripažintų teisės principų,¹⁵ su tam tikrais skirtumais įtvirtintų įvairiose teisės sistemose. Kaip jau minėta, Prancūzijoje buvo suformuotas nenugalimos jėgos (*force majeure*) institutas, o savo ruožtu Vokietijoje buvo sukurtos *Unmöglichkeit* bei *Vertretenmüssen* koncepcijos, o bendrosios teisės sistemos šalyse – „*act of God*”, „*impossibility*”, „*frustration*” koncepcijos. Dėl šios priežasties, nors ir *force majeure* koncepcija yra paplitusi plačiausiai, tačiau esant ir kitoms plačiai paplitusioms koncepcijoms, tarptautiniuose teisės aktuose vengiama nurodyti konkretų koncepcijos pavadinimą tiesiog nurodant, kad aplinkybė buvo nenumatyta bei jos nebuvo įmanoma išvengti. Tai galima pastebėti tokiuose tarptautinės teisės aktuose, kaip

¹¹ Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. Vilnius: Justitia, 2007. P. 231.

¹² Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos// Ten pat, P. 249.

¹³ Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона): Code civil des Français (Code Napoléon) / пер. с фр. В. Н. Захватаева, Москва-Берлин: Инфотропик Медиа, 2012. P. 335.

¹⁴ Civil code of Quebec, 1991, c. 64, a. 1470: „A person may free himself from his liability for injury caused to another by proving that the injury results from superior force, unless he has undertaken to make reparation for it. A superior force is an unforeseeable and irresistible event, including external causes with the same characteristics.” [interaktyvus] prieiga per internetą: <http://ccq.lexum.com/ccq/section.do?lang=en&article=1470> // Aplankyta 2013-02-20 d.

¹⁵ Commentary of the UNIDROIT principles of international commercial contracts/ Edited by Vogenauer S., Kleinheisterkamp J. Oxford and Brussels: Oxford university press, 2008. P. 76.

1956-05-19 d. pasirašytoje Tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvencijoje (CMR)¹⁶. Šios konvencijos 17 str. 2 d. reglamentuoja: „*Vežėjas neatsako už krovinio praradimą, jo sugadinimą ar pavėlavimą pristatyti, jei tai įvyko ne dėl vežėjo, o dėl kroviniu disponuojančio asmens kaltės, kaip jo nurodymų pasekmė, dėl krovinio defektų ar aplinkybių, kurių pasekmių vežėjas negalėjo išvengti.*” Taikant šios konvencijos nuostatas praktikoje nurodomos dvi skirtingos situacijos, tarptautinėje praktikoje vadinamos *force majeure* ir *cas fortuit*. *Cas fortuit* yra atsitiktinės aplinkybės, kurių nebuvo galima numatyti ar išvengti, bet kurios susiklostė vykdamant sutartį, pvz.: gaisras sandėlyje, kuriame saugomos prekės, ginkluotas arba kitoks užpuolimas. Prancūzijoje, Belgijoje, kitose valstybėse, taip pat ir Lietuvoje abu terminai yra sinonimai, apimantys įvairius reiškinius: stichines nelaimes, valstybės veiksmus ir kita.¹⁷ Visų šių koncepcijų užuomazgas galime įžvelgti jau Romos teisėje, kurioje buvo įtvirtinta *vis maior* koncepcija, kaip vienintelis pasiteisinimas, atleidžiantis skolininką nuo *exactissima diligentia*¹⁸, tačiau, nors įvairiose šalyse buvo suformuotos panašios koncepcijos, nenugalimos jėgos koncepcija yra plačiausiai paplitusi.

Šiuolaikinėje teisės doktrinoje nenugalima jėga yra suprantama kaip nenumatytas bei neišvengiamas įvykis, kurio atsiradimui skolininkas negalėjo užkirsti kelio taip pat negalėjo jo kontroliuoti. DCFR¹⁹ principuose yra nurodoma: „*Skolininko įsipareigojimų neįvykdymas yra atleidžiamas, jeigu jis yra nulemtas skolininko nekontroliuojamos kliūties bei nebuvo įmanoma pagrįstai tikėti, jog skolininkas išvengs arba įveiks kliūtį ar jos pasekmes.*”²⁰ (aut.vert.). Nenugalimos jėgos įvykiai yra priskirtini prie ateities rizikos įvykių, kuriems nutikus šalis nebeturės galimybės vykdyti savo įsipareigojimų arba asmuo, nesant jo veiksmuose kaltės elemento, bus padaręs žalą kitam asmeniui. CK numato, jog asmuo gali būti atleidžiamas nuo civilinės atsakomybės arba civilinė atsakomybė jo atžvilgiu netaikoma esant tam tikriems pagrindams, vienas kurių yra nenugalima jėga (*force majeure*). Šie pagrindai LR įstatymo leidėjo yra įtvirtinti CK 6. 253 str. Vadovaujantis minėto straipsnio 1 d., tokiais pagrindais yra pripažintini: nenugalima jėga, valstybės veiksmai, trečiojo asmens veiksmai, nukentėjusiojo asmens veiksmai, būtinasis reikalingumas, būtinoji gintis bei savigny.

¹⁶ 1956 m. gegužės 19 d. Tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvencija (CMR). Valstybės Žinios, 1998, Nr. 107-2932 [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

[//">http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=68227&p_query=&p_tr2=](http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=68227&p_query=&p_tr2) // aplankyta 2013-02-25 d.

¹⁷ Ambrasienė D., Sinkevičius R. Vežėjo civilinė atsakomybė pagal Ženevos tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvenciją ir jos draudimas: monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2004. P. 50.

¹⁸ Commentary of the UNIDROIT principles.../ ten pat, P. 767.

¹⁹ Draft Common Frame of Reference [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/justice/policies/civil/docs/dcf_r_outline_edition_en.pdf // aplankyta 2013-03-16 d.

²⁰ Draft Common Frame of Reference III.- 3:104 (1): „*A debtor's non-performance of an obligation is excused if it is due to an impediment beyond the debtor's control and if the debtor could not reasonably be expected to have avoided or overcome the impediment or its consequences.*”

CK 6. 253 str. 1 d. vienu iš civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo jos pagrindų yra įvardijama ir nenugalima jėga (*force majeure*). Toliau minėtame straipsnyje yra pateikiama nenugalimos jėgos sąvoka, kuri suformuluota 6. 253 str. 2 d.: „*Nenugalima jėga yra neišvengiamos ir skolininko nekontroliuojamos bei nepašalinamos aplinkybės, kurios nebuvo ir negalėjo būti numatytos (šio kodekso 6.212 straipsnis).*” Šiame straipsnyje yra nuoroda į CK 6. 212 str. „*Nenugalima jėga (force majeure)*”. Šis straipsnis yra CK 6 knygos XVII skyriuje „*Sutarčių neįvykdymo teisinės pasekmės*”, kurio 6. 212 str. 1 d. reglamentuoja: „*Šalis atleidžiama nuo atsakomybės už sutarties neįvykdymą, jeigu ji įrodo, kad sutartis neįvykdyta dėl aplinkybių, kurių ji negalėjo kontroliuoti bei protingai numatyti sutarties sudarymo metu, ir kad negalėjo užkirsti kelio šių aplinkybių ar jų pasekmių atsiradimui. Nenugalima jėga (force majeure) nelaikoma tai, kad rinkoje nėra reikalingų prievolei vykdyti prekių, sutarties šalis neturi reikiamų finansinių išteklių arba skolininko kontrahentai pažeidžia savo prievoles.*” CK 6.212 str. atsirado iš esmės į LR civilinį kodeksą inkorporuojant UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principus 7.1.7 str.²¹ CK 6.212 str. analogiškai atkartoja UNIDROIT principų nuostatas. UNIDROIT principų 7.1.7 str. 1 d. nurodoma: „*Šalis atleidžiama nuo sutarties nevykdymo, jeigu įrodo, jog sutartis nebuvo įvykdyta dėl kliūties, kurios šalis negalėjo kontroliuoti ir kurios ji protingai negalėjo numatyti sudarydama sutartį, ir šios kliūties ar jos padarinių negalėjo išvengti ar pašalinti.*”²² (aut. vert.).

Atkreiptinas dėmesys, jog ir kituose sutarčių teisės unifikavimui bei harmonizavimui skirtuose tarptautinės teisės šaltiniuose nenugalima jėga yra apibrėžiama analogiškai LR CK bei UNIDROIT principų nuostatoms. Štai PECL²³ principų 8:108 str. „*Atleidimas dėl kliūties*” 1 d. apibrėžiama: „*Šalis atleidžiama nuo neįvykdytų įsipareigojimų, jeigu ji įrodo, jog įsipareigojimai nebuvo įvykdyti dėl šalies nekontroliuojamos kliūties ir nebuvo įmanoma pagrįstai tikėtis, kad šalis numatys šios kliūties atsiradimą sutarties sudarymo metu, taip pat išvengs kliūties arba įveiks ją bei jos pasekmes*”²⁴ (aut. vert.). Galima įžvelgti, jog ir PECL principai nustato analoginius kriterijus, taikytinus nenugalimos jėgos aplinkybėms: nenumatomumas, neišvengiamumas bei negalėjimas kontroliuoti aplinkybių ar jų padarinių

²¹ UNIDROIT principles of international commercial contracts [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/integralversionprinciples2010-e.pdf> // aplankyta 2013-01-28 d.

²² UNIDROIT principles of international commercial contracts 7.1.7. (1): „Non-performance by a party is excused if that party proves that the non-performance was due to an impediment beyond its control and that it could not reasonably be expected to have taken the impediment into account at the time of the conclusion of the contract or to have avoided or overcome it or its consequences.”

²³ The Principles of European Contract Law [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/PECL%20engelsk/engelsk_partI_og_II.htm // aplankyta 2013-03-15 d.

²⁴ The Principles of European Contract Law 8:108 (1): „A party's non-performance is excused if it proves that it is due to an impediment beyond its control and that it could not reasonably have been expected to take the impediment into account at the time of the conclusion of the contract, or to have avoided or overcome the impediment or its consequences.”

atsiradimo, tačiau atkreiptinas dėmesys, jog PECL principuose, skirtingai negu UNIDROIT principuose, nėra vartojama nenugalimos jėgos (*force majeure*) sąvoka. Kaip jau minėta, *force majeure* koncepcija yra paplitusi plačiausiai, tačiau esant ir kitoms plačiai paplitusioms koncepcijoms, nustatančioms asmens atleidimą nuo civilinės atsakomybės ar civilinės atsakomybės netaikymą dėl neįveikiamos kliūties, tarptautiniuose teisės aktuose vengiama įvardinti konkretų koncepcijos pavadinimą tiesiog nurodoma, jog aplinkybė buvo nenumatyta bei jos nebuvo įmanoma išvengti. Galima daryti išvadą, kad nenugalimą jėgą reglamentuojančių straipsnių išdėstymas CK struktūroje yra koreguotinas. CK 6 knygos XXII skyriuje „Civilinė atsakomybė“ turėtų būti nurodyta, jog nenugalima jėga yra pagrindas asmenį atleisti (jos netaikyti) nuo atsakomybės tiek sutartinės, tiek ir deliktinės civilinės atsakomybės atvejais. Toliau jau atskirai CK 6 knygos XXII skyriaus antrajame skirsnyje „Sutartinė atsakomybė“ turėtų būti detalizuojami nenugalimos jėgos instituto taikymo ypatumai sutartinės atsakomybės atveju, atitinkamai CK 6 knygos XXII skyriaus trečiajame skirsnyje „Deliktinė atsakomybė“ turėtų būti konkretizuojami atleidimo nuo civilinės atsakomybės bei civilinės atsakomybės netaikymo ypatumai deliktinės civilinės atsakomybės atveju.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Romos teisėje nenugalima jėga buvo suprantama ne tik siaurąja, bet ir plačiąja prasme. Nenugalimos jėgos sąvoka apėmė ne tik gamtos reiškinius, tokius kaip potvyniai, žemės drebėjimai, bet ir juridinius faktus, tokius kaip daikto įtraukimas į šventos nuosavybės sudėtį, todėl daiktas buvo išimamas iš civilinės apyvartos (teisinis negalimumas). Romos teisininkams teko nagrinėti ir situacijas, panašias į šią: reformatoriaus Grakcho žmona Licinija pareikalavusi iš jo įpėdinių grąžinti kraitį, bet šie atsisakė tai padaryti, nes kraitis prarastas per riaušes, kur žuvęs ir pats Grakchas. Vienas iš civilinės teisės pagrindėjų konsulas (133 pr. Kr.) ir vyriausias žynys šį ginčą siūlė spręsti taip: kadangi kraitis prarastas per riaušes, kur žuvęs ir pats Grakchas, jis turi būti grąžintas Licinijai, nes riaušės įvykusios būtent dėl Grakcho kaltės.²⁵ Kaip matoma, Grakcho įpėdiniai bandė gintis nuo atsakomybės nenugalimos jėgos pagrindu, teigdami, kad kraitis yra prarastas būtent dėl *vis maior*, tačiau pripažinta, kad pats Grakchas buvo kaltas dėl šios aplinkybės atsiradimo, todėl šios riaušės neatitiko *vis maior* aplinkybei keliamų reikalavimų. Pažymėtina, kad ne pačios riaušės buvo nepripažintos *vis maior*, t.y. kaip *vis maior* aplinkybių rūšis, o būtent riaušės, dėl kurių buvo kaltas jas sukėlęs asmuo, nebuvo pripažintos *vis maior*.

Ilgą laiką po Romos imperijos žlugimo nenugalima jėga buvo suprantama siaurąja prasme ir nenugalimos jėgos sąvoka apėmė tik gamtos reiškinius: žemės drebėjimus, gaisrus, potvynius. Tačiau šių dienų teisės doktrina yra stipriai išplėtusi įvykių, laikytinų nenugalima jėga, sąrašą. Šiuolaikinėje civilinės teisės doktrinoje nenugalimos jėgos samprata išsiplėtė. Imta

²⁵ Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė...// ten pat, P. 231.

suprasti, kad nenugalimos jėgos sąvoka, apimanti gamtos reiškinius yra per siaura, kadangi besikeičiant pasauliui pradėjo atsirasti vis daugiau įvykių, kurie be skolininko kaltės lemdavo negalimumą įvykdyti įsipareigojimų ar deliktu nepažeisti kito asmens turimos teisės. Teisinė mintis buvo išplėsta ir be jau tradicinių įvykių, pripažįstamų nenugalima jėga, tokių kaip stichinės nelaimės (potvyniai, viesulai, gaisrai, žemės drebėjimai). Pradėta nenugalimos jėgos aplinkybėmis pripažinti ir socialinius kataklizmus: karus, masinius neramumus, riaušes, netgi smurtinius nusikaltimus, kuriems neprotinga priešintis. Tokiems įvykiams taip pat paprastai priskirtini sukilimai, kitokie socialiniai neramumai, streikai, valdžios organų veiksmai (licencijų, muitų nustatymas, eksporto ar importo uždraudimas).

Nuo pat nenugalimos jėgos instituto taikymo pradžios LAT praktikoje buvo įtvirtinta nenugalimos jėgos plačiąja prasme sąvoka: „*Minėtoms aplinkybėms priskirtini: 1) tam tikri gamtos reiškiniai, nepriklausantys nuo žmogaus valios, pvz.: audros, ciklonai, žemės drebėjimai, potvyniai, žaibai ir pan.; 2) kitokie įvykiai, kuriuose žmogus aktyviai dalyvauja, pvz.: karai, sproginiai, gaisrai.*”²⁶ LAT praktikoje ne kartą yra akcentuota, kad nenugalima jėga yra ne tik Dievo valios veiksmai, bet ir karas, nacionalizacija: „*Ta aplinkybė, kad nuosavybės teisės perėjimo faktas nebuvo įformintas, kaip to reikalavo 1940-1944 m. Lietuvos teritorijoje galioję teisės aktai, gali būti paaiškinama nuo sutarties šalių nepriklausiusiomis aplinkybėmis (force majeure) – nacionalizacija ir karu –, kurios sutrukdė tinkamai įforminti šį faktą.*”²⁷ Šis aplinkybių išplėtimas yra esminis instituto pokytis.²⁸

Reikia pabrėžti, kad naujų kriterijų, apibūdinančių vieną ar kitą socialinį reiškinį nebuvo sukurta, nes tam tiesiog nebuvo ir nėra pagrindo. Socialiniai reiškiniai, nenugalima jėga pripažįstami remiantis tais pačiais kriterijais kaip ir gamtos reiškiniai: nenumatomumas, neišvengiamumas, negalėjimas kontroliuoti, dėl įvykio objektyviai nebėra galimybės įvykdyti sutartį (ar nebuvo galimybės išvengti žalos atsiradimo deliktu) bei šalis nebuvo prisiėmusi šių aplinkybių atsiradimo rizikos.

Remiantis Prancūzijos, Kvebeko bei Graikijos teise, įvykis, įvardinamas kaip nenugalima jėga, turi atitikti tris kriterijus: žalą padaręs įvykis turi būti išorinis, negalimas numatyti bei neįveikiamas.²⁹ Atitinkamai ir CK šeštosios knygos komentare nenugalimos jėgos sąvoka, pateikta CK 6.212 str. 1 d., yra aiškinama remiantis būtinaisiais kriterijais, kuriais vadovaujantis įvykis ar veiksmas pripažįstamas nenugalima jėga:

²⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1997-01-16 d. Įstatymų taikymas teismų praktikoje, nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo žalos, padarytos sužalojus asmenį, kitaip pakenkus jo sveikatai arba atėmus gyvybę Nr. A2-5, kat. 3; Teismų praktika 6-5.

²⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2000-11-09 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-844/2000.

²⁸ Autorių kolektyvas. Civilinė teisė: Prievolių teisė, vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2006. P. 199.

²⁹ Katsileva M. Contracts: Force Majeure Concept Or Force Majeure Clauses? Uniform Law review. Italy: UNIDROIT, 2007. P. 103.

1) nauja aplinkybė, kurios nebuvo sutarties sudarymo metu ir kurios sudarymo metu nebuvo įmanoma numatyti;

2) dėl naujai atsiradusių aplinkybių sutarties įvykdymas pasidaro objektyviai neįmanomas;

3) naujos aplinkybės atsirado be sutarties neįvykdžiusios šalies kaltės, jos nebuvo šalies kontroliuojamos bei šalis negalėjo užkirsti kelio jų atsiradimui;

4) sutarties neįvykdžiusi šalis nebuvo prisiėmusi aplinkybių atsiradimo rizikos.³⁰

Atkreiptinas dėmesys, jog išskirtas ir ketvirtas nenugalimos jėgos įvykio kriterijus, t.y. šalis neprisiėmė aplinkybės atsiradimo bei jos sukeliamų pasekmių rizikos. Autoriaus nuomone, tai yra kiek modifikuotas negalėjimo numatyti įvykio kriterijus, todėl šio kriterijaus „savarankiškumas“ yra kritikuotinas (plačiau apie tai 1.5 poskyryje „*Rizikos dėl nenugalimos jėgos aplinkybės atsiradimo bei jos sukeliamų pasekmių neprisiėmimas*“). Bet kuriuo atveju, šalis, siekianti ginčyti skolininko atleidimą nuo civilinės atsakomybės nenugalimos jėgos pagrindu (ar jos netaikymą), o būtent dėl to, kad skolininkas prisiėmė įvykio atsiradimo riziką, turės įrodyti bent vieną iš aspektų. Pirma, kad šalis neįvykdžiusi sutarties galėjo protingai numatyti atsirasant įvykį bei jo sukeltas priežastis, tačiau sutartį sudarė ir įsipareigojimus prisiėmė, o tai reiškia, jog šalis numatė įvykio atsiradimo galimybę. Kitas aspektas, kad šalis sutartimi tiesiogiai prisiėmė įvykio atsiradimo riziką ir numatė, kad toks įvykis nenugalima jėga nebus laikomas, tai taip pat reiškia, kad šalis numatė įvykio atsiradimo tikimybę.

Analogiški kriterijai buvo nurodyti ir LAT, atsakydamas į klausimą, kas yra laikytina nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybe, teismas yra pažymėjęs, kad tokia aplinkybė turi atitikti šiuos kriterijus:

1) aplinkybių nebuvo sudarant sutartį ir jų atsiradimo nebuvo galima protingai numatyti;

2) dėl susidariusių aplinkybių sutarties objektyviai nebegalima įvykdyti;

3) šalis, neįvykdžiusi sutarties, tų aplinkybių negalėjo kontroliuoti ar užkirsti joms kelio;

4) sutarties neįvykdžiusi šalis nebuvo prisiėmusi tų aplinkybių ar jų pasekmių atsiradimo rizikos.³¹

Ar konkretus reiškinys yra nenugalima jėga ar ne, galima nustatyti tik atsižvelgus į konkrečią vietą ir laiką, išsiaiškinus, ar gaivališki reiškiniai buvo neįveikiami, ir ar skolininkas ėmėsi visų reikiamų priemonių nepaprasto pobūdžio reiškiniams išvengti arba įveikti.³² Visos šios sąlygos yra vertinamosios, sprendžiant dėl aukščiau minėtų sąlygų buvimo ar nebuvimo,

³⁰ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras...// ten pat, P. 284.

³¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2003-10-08 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-931/2003.

³² Autorių kolektyvas. Civilinė teisė. Vadovėlis. Antras pataisytas leidimas. Atsakingas redaktorius doc. V. Stackonis. Vįjsta: Kaunas, 1998. P. 441.

teismas vadovaujasi protingo, atidaus, rūpestingo asmens (*bonus pater familias*) kriterijumi. Tik visų šių aplinkybių visuma leidžia tam tikrą įvykį pripažinti esant nenugalima jėga. Pripažinti nenugalimos jėgos aplinkybės buvimą galima tik tuomet, kai yra nustatomi visi jai keliami reikalavimai, priešingu atveju tai nebus nenugalima jėga. LAT nurodė: „*Tam, kad konstatuoti nenugalimą jėgą (force majeure), turi būti nustatyta, kad yra visi nenugalimą jėgą apibrėžiantys požymiai.*”³³.

CK 6. 212 str. jau detalizuojama, jog tam, kad šalis būtų atleista nuo civilinės atsakomybės nenugalimos jėgos pagrindu, ji privalanti įrodyti šios aplinkybės buvimą. Taip pat pateikiamos papildomos sąlygos, kurios leistų asmenį atleisti nuo sutartinės civilinės atsakomybės: konkretizuojamas negebėjimo numatyti įvykio laikas, nurodoma, kad šalis ne bet kada, o sutarties sutarymo metu negalėjo numatyti, jog įvyks tam tikras įvykis bei papildoma sąlyga – negalėjimas užkirsti kelio šių aplinkybių ar jų pasekmių atsiradimui. Nenugalimos jėgos aplinkybių įrodymas visada yra perkeliamas skolininkui. Toks traktavimas buvo įtvirtintas dar 1997 m., LAT formuodamas vienodą teismų teisės aiškinimo ir aiškinimo praktiką nurodė: „*Pažeidėjas, reikalaujantis atleisti nuo civilinės atsakomybės pagal CK 493 str., turi įrodyti, kad žala asmeniui atsirado dėl tiesioginio nenugalimos jėgos poveikio.*”³⁴

Kaip jau minėta, nenugalimos jėgos aplinkybės įrodinėjimo našta tenka pačiam skolininkui, siekiančiam būti atleistam nuo atsakomybės nenugalimos jėgos pagrindu. Šiuo atveju reikia taip pat atsižvelgti ir į tai, kad LAT nenagrinėja fakto klausimų, t.y. nenugalimos jėgos aplinkybės buvimas ar nebuvimas yra nustatomas žemesnės instancijos teismų ir kasacijoje nurodžius, kad nesutinkama su teismų nustatyta faktine aplinkybe. Teismas tokios kasacijos nenagrinės. Dėl netinkamai suformuluoto kasacijos teksto galimas visiškas pralaimėjimas kasacinės instancijos teisme, kadangi šiuo atveju reikia ginčyti tai, jog teismai netinkamai taikė teisės aktų nuostatas, reglamentuojančias nenugalimos jėgos institutą. LAT pasisakė: „*Nesutikdamas su bylą nagrinėjusių teismų išvadamis ir atitinkamai su priimtais procesiniais sprendimais, kasatorius akcentuoja, kad bylą nagrinėję teismai konkrečias aplinkybes - 2002 m. rugpjūčio 2 d. liūtį - nepagrįstai pripažino nenugalima jėga ir dėl jos atleido didesnio pavojaus šaltinio valdytoją atsakovą UAB „Luidas“ nuo civilinės atsakomybės. Kasatorius nekelia klausimo dėl netinkamo teisės aktų, reglamentuojančių atleidimą nuo atsakomybės esant nenugalimos jėgos aplinkybėms, aiškinimo ir taikymo. Taigi kasatorius prašo iš naujo vertinti bylą nagrinėjusių teismų nustatytas faktines aplinkybes, šių aplinkybių pagrindu padarytas išvadas dėl nenugalimos jėgos. Tačiau pagal CPK 353 straipsnio 1 dalies nuostatas*

³³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2004-02-04 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-83/2004.

³⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1997-01-16 d. Įstatymų taikymas teismų praktikoje, nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo žalos, padarytos sužalojus asmenį, kitaip pakenkus jo sveikatai arba atėmus gyvybę Nr. A2-5, kat. 3; Teismų praktika 6-5.

kasacinis teismas faktinių bylos aplinkybių nenustatinėja, o žemesniųjų instancijų teismų nustatytų faktinių bylos aplinkybių iš naujo nevertina. Taigi bylą nagrinėjusiems teismams argumentuotai nustačius nenugalimos jėgos aplinkybes, UAB „Luidas“ atleidimas nuo atsakomybės CK 6. 270 straipsnio 1 dalies pagrindu yra pagrįstas.”³⁵

Kaip teigia akademikas prof. habil. dr. V. Mikelėnas, griežta teismų nuostata dėl nenugalimos jėgos instituto taikymo, sprendžiant klausimą dėl skolininko atleidimo nuo sutartinės civilinės atsakomybės, privertė sutarties šalis iš anksto numatyti sutartyje atskirus galimus įvykius, kurie būtų pripažinti nenugalima jėga ir būtų laikomi pagrindu netaikyti civilinės atsakomybės dėl sutarties neįvykdymo.³⁶ Kaip jau minėta, kiekvienas nenugalimos jėgos atvejis yra unikalus, todėl vienu atveju tas pats reiškinys, priklausomai nuo daugelio sąlygų, bus pripažintas nenugalimos jėgos aplinkybe, tai lems asmens atleidimą nuo civilinės atsakomybės ar jos netaikymą. Sutarčių šalys jau seniai suprato nenugalimos jėgos reikšmę civilinės atsakomybės klausimui, todėl daugeliu atveju šalys numato nenugalimos jėgos aplinkybes pasirašomoje sutartyje, nurodydamos įvykių sąrašą, kurie bus šalių traktuojami kaip nenugalimos jėgos aplinkybės, taip pat šių aplinkybių teisinės pasekmės. Toks nenugalimos jėgos įvykių nurodymas sutarties sąlygose yra akivaizdžiai naudingas abiem šalims, kadangi tampa daug aiškiau, koks bus galimas kiliančių konfliktinių situacijų sprendimas. Toks šalių elgesys taip pat paaiškintinas ir šalių nenoru tam tikras situacijas palikti vien teismo nuožiūrai laisvai spręsti, tokiu atveju šalys negali būti tikros dėl būsimo teismo sprendimo turinio. Atkreiptinas dėmesys taip pat ir į tai, kad toks nenugalimos jėgos aplinkybių sąlygų išdėstymas sutartyje dažniausiai veikia kaip prevencinė priemonė prieš galimus kilti teisinius ginčus, todėl sutarties šalys neatsiduria konfliktinėje situacijoje, o tai skatina bendradarbiavimą bei produktyvumą civilinėje apyvartoje, tokiu būdu teigiamai veikiami ekonominiai procesai. Todėl visais atvejais, aiškumas šalims sudarant sutartis yra sveikintinas ir skatintinas.

Nenugalimos jėgos aplinkybių bei jų sukeltamų pasekmių nurodymas yra tapęs įprastu daugelyje sudaromų sutarčių rūšių: transporto, statybos, energetikos bei kitų. Tačiau detaliam nurodant nenugalimos jėgos įvykius sutarties sąlygose turi būti pasiektas balansas, kuris reiškia tai, kad šalys neatsakys už sutartinių įsipareigojimų vykdymą dėl aplinkybių, kurios iš tiesų padaro sutarties vykdymą neįmanomą, todėl šių aplinkybių sąrašas nebus toks platus, jog taptų pagrindu šaliai nepagrįstai vengti prisiimtų sutartinių įsipareigojimų vykdymo.³⁷ Paprastai įvykiai, kurie sutarties šalių yra priskiriami prie nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybių, sąlyginai skirstytini į aštuonias grupes:

³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2004-09-13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-432/2004.

³⁶ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos// ten pat, P. 252.

³⁷ Paulus J. R., Meeuwig D. J. Force Majeure - Beyond Boilerplate. Alberta Law Review. Vol. 37(2) Issue 1999. P. 305.

- 1) „Dievo rykštė”: žemės nuošliaužos, audros, potvyniai, gaisrai, žaibai, žemės drebėjimai, cunamiai ir kitos nelaimės, susijusios su gamtos stichijomis;
- 2) kariuomenės, karinio jūrų laivyno veiksmai, karai, revoliucijos, terorizmas, politiniai neramumai ir kt.;
- 3) pilietiniai neramumai;
- 4) nuosavybės paėmimas valstybės poreikiams, valstybės institucijų, įstaigų, pareigūnų veiksmai (apimantys ir teisės aktų priėmimą), dėl kurių negaunamas tam tikras leidimas ar licencija, uždraudžiama verstis kuria nors veiklos rūšimi ar prekė yra išimama iš civilinės apyvartos ir kt.;
- 5) nejprastas vežėjo vėlavimas;
- 6) sabotazas, vandalizmas, blokados, streikai, lokautai ir kt.;
- 7) gedimas arba nedisponavimas darbo jėga, medžiagomis, įranga ir kt.;
- 8) epidemijos ir karantinai.³⁸

Kaip jau buvo minėta, nenugalimos jėgos aplinkybėms teisės doktrinoje bei LAT praktikoje yra keliami keturi kriterijai. Teisės doktrinoje nenugalima jėga yra suprantama kaip neišvengiamos ir asmens nekontroliuojamos bei nepašalinamos aplinkybės, kurios nebuvo ir negalėjo būti numatytos. Aplinkybė pripažįstama nenugalima jėga tik tuo atveju, jeigu ji atitinka visus keturis kriterijus. Toliau šioje darbo dalyje bus metodiškai tikslinga išnagrinėti visus keturis kriterijus atskirai, išaiškinti kiekvieno iš jų taikymo teismų praktikoje ypatumus.

1.2. Nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybėms taikomi kriterijai

Šiame poskyryje, siekiant detaliai apibrėžti nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybes, bus stengiamasi nuodugniai iširti šios rūšies aplinkybes atitinkančius kriterijus:

- 1) Aplinkybės naujumo bei negalėjimo jos atsiradimo protingai numatyti kriterijų;
- 2) Aplinkybės nenugalimumo kriterijų;
- 3) Negalėjimo kontroliuoti aplinkybės ar užkirsti jai kelią kriterijų;
- 4) Rizikos dėl nenugalimos jėgos aplinkybės atsiradimo bei jos sukeltų pasekmių neprisiėmimo kriterijų;

³⁸ Theroux, Michael P.; Grosse, April D. Force Majeure in Canadian Law. Alberta Law Review. Vol. 49 Issue 2011. P. 402.

1.2.1. Aplinkybės naujumo bei negalėjimo jos atsiradimo protingai numatyti kriterijaus analizė

Kaip jau minėta, aplinkybė, siekiant ją pripažinti nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybe, turi atitikti keturis kriterijus. Vienas iš jų yra šios aplinkybės naujumas, t. y. sutartinės atsakomybės atveju – jos nebuvimas sutarties sudarymo metu bei objektyviai negalimas numatyti šios aplinkybės atsiradimas ateityje. Siekiant nustatyti, ar įvykis atitinka aprašomą kriterijų, būtina nustatyti, jog yra neįmanoma numatyti aplinkybės bei jos pasekmių atsiradimo ateityje būtent sutarties sudarymo metu.³⁹

Nors tradiciškai prie nenugalimos jėgos aplinkybių yra priskiriamos įvairios stichinės nelaimės, kai didelė jų dalis, pavyzdžiui, potvyniai, vyksta kiekvienais metais, upės išsilieja iš savo vagų, pridaro didelių nuostolių bei trukdo ūkinės – komercinės veiklos dalyviams vykdyti savo įprastą veiklą. Šiuo atveju tokie gamtos reiškiniai galėtų būti pripažinti nenugalimos jėgos aplinkybėmis tik tuo atveju, jeigu jie būtų neįprastai didelio masto ar kitaip kokybiškai skirtingi nuo prieš tai buvusių. Esant tokiai situacijai negalėjimo protingai numatyti kriterijus būtų tenkinamas, kadangi asmuo tikėdamasis vieno masto gamtos reiškinio susilauktų visiškai kitokio, kurio padariniams neįmanoma buvo iš anksto pasiruošti.

Vertinant aukščiau minimas aplinkybes nustatytos tam tikros ribos, kurios leidžia įvertinti, kokių atveju gamtos stichija buvo neįprastai didelė, o kokių atveju ją buvo galima numatyti bei tinkamai pasiruošti. Dėl šių priežasčių nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybės konstatavimas yra kiekvienu atveju, esant teisminiam ginčui, paliekamas teismui spręsti savo nuožiūra. Bylą nagrinėjantis teismas turės spręsti, ar asmens veiksmus vertinti, kaip rūpestingo, apdairaus asmens (*bonus pater familias*), daugeliu atvejų savo srities specialisto (ar toks turėtų būti), kuris ar galėjo ir ar privalėjo protingai numatyti vieną ir kitą atsirastą įvykį bei naujo įvykio atsiradimo sukeltus padarinius. LAT vienoje iš bylų konstatavo: „Vertinant galimybę numatyti tam tikrą aplinkybę, reikia vadovautis sąžiningo, rūpestingo asmens elgesio standartu”⁴⁰. Kaip pavyzdį galima pateikti tokio reiškinio kaip karas atsiradimo galimybę: jeigu masinėse informavimo priemonėse buvo pakankamai žinių, duodančių pagrindo manyti, kad sutarties įvykdymo valstybėje gali kiti pilietinis karas, šio įvykio, t.y. kilusio karo, negalima bus pripažinti nenugalima jėga, kadangi buvo galimybė jį protingai numatyti. Norint nustatyti, jog šis kriterijus yra, reikia įrodyti, kad nenugalimos jėgos aplinkybės nebuvo sutarties sudarymo metu bei nebuvo galimybės šios aplinkybės atsiradimo protingai numatyti. Atitinkamas šio kriterijaus

³⁹ Katsileva M. Contracts: Force Majeure Concept...// ten pat, P. 105.

⁴⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2005-11-02 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-534/2005.

aiškinimas pateikiamas ir LAT 2010-10-04 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-370/2010⁴¹. Šioje byloje LAT išaiškino, kad bylos aplinkybėmis statybos objekte kilęs gaisras nelaikytinas nenugalima jėga, nes gaisro atsiradimo faktą buvo galima protingai numatyti.

Byloje Nr. 3K-3-370/2010 vienas klausimų, dėl kurių buvo kilęs teisminis ginčas, buvo gaisro pripažinimas nenugalimos jėgos aplinkybe. Įvertinęs žemesniųjų teismų nustatytas faktines aplinkybes LAT nutarė, kad kilęs gaisras nelaikytinas nenugalima jėga. LAT nurodė, kad vienas iš nenugalimos jėgos požymių yra tas, kad skolininkas aplinkybių negalėjo numatyti ir užkirsti joms kelio. Kaip jau minėta, toks reiškinyss kaip gaisras, kuris tradiciškai yra priskiriamas prie nenugalimos jėgos aplinkybių, pats savaime jau nebėra nenugalima jėga. Nenugalima jėga jis tampa tik dėl susiklosčiusių aplinkybių. Teismas pažymėjo, kad gaisras bylos faktinių aplinkybių kontekste negali būti laikomas nenugalima jėga, nes gaisro kilimo faktą galima protingai numanyti. LAT konstatavo, jog gaisro kilimo rizika statiniuose yra visuotinai žinomas dalykas, šį faktą patvirtina, tai, kad statiniams keliami priešgaisrinės saugos reikalavimai, valstybėje veikia priešgaisrinės saugos tarnybos ir kt. Dėl to gaisras laikytinas galimu numanyti reiškiniu. LAT akcentavo, kad gaisras nenugalima jėga gali būti pripažintas tik tada, kai jo atsiradimo priežastys yra ypač specifinės ar paplitimo mastas neįprastai didelis bei nebūdingas atitinkamai geografinėi vietai. Teismas nurodė kriterijų, kuriuo vadovavosi: „*vidutinis, protingai apdairus ir rūpestingas asmuo (bonus pater familias) tokio gaisro atitinkamomis sąlygomis negalėtų numatyti ir tikėtis*”⁴². Ši byla bei joje priimta civilinių bylų teisėjų kolegijos nutartis puikiai iliustruoja tai, kad nėra tikslinga sudaryti nenugalimos jėgos įvykių sąrašo bei jį nurodyti teisės aktuose. Gaisras kaip ir potvyniai yra priskirtinas prie tradicinių nenugalimos jėgos aplinkybių, bet, atsižvelgiant į teismų nagrinėjamų bylų aplinkybes bei pagrįstą jų traktavimą, darytina išvada, kad tokios stichinės nelaimės nenugalima jėga pripažintinos tik tuo atveju, jeigu jos savo mastu ir padariniais išėjo už įprastų šios rūšies aplinkybėms būdingų ribų.

Teismų praktikoje dažni atvejai, kada teismas, motyvuodamas nutartyje padarytą išvadą dėl asmens galėjimo bei privalėjimo numatyti kilsiant tam tikrą aplinkybę, o tai lemia, jog tokia aplinkybė nebetenkina nenugalimos jėgos kriterijų, kaip vieną iš motyvų nurodo ir asmens vykdomos veiklos pobūdį. LAT teisėjų kolegija teisiniame ginče⁴³ dėl ginkluoto automobilių aikštelės užpuolimo aplinkybės pripažinimo nenugalima jėga, tai leistų atsakovui išvengti žalos atlyginimo už žalą, atsiradusią dėl transporto priemonės pagrobimo, svarbiu kriterijumi nurodė tai, kad juridinis asmuo yra saugotojas. Bylos aplinkybėmis teismas nutarė: „*Turto saugotojas, priimdamas saugoti didelės vertės turtą, kaip patrauklų nusikaltimo objektą, esant dažniems*

⁴¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2010-10-04 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-370/2010.

⁴² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2010-10-04 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-370/2010.

⁴³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2003-10-08 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-931/2003.

smurtiniams bei panaudojant ginklą automobilių užvaldymo faktams, negali remtis turto pagrobimo ginkluoto užpuolimo metu aplinkybėmis kaip nenugalima jėga.” Autoriaus manymu, kad tokia teismo pozicija yra pagrįsta bei teismo teisingai nurodomi kriterijai, kuriais remiantis nustatyta, kad asmuo, šiuo atveju saugotojas, privalėjo numatyti ginkluoto užpuolimo norint pagrobti transporto priemonę galimybę. Teismas nurodė tokias aplinkybes, kuriomis vadovavosi: objekto vertė (akivaizdu, kad didelės vertės objektas patrauklus nusikaltėliams), esama kriminogeninė situacija (dažni panašių objektų užvaldymo neteisėtu būdu atvejai). Teismas nurodė: *„Tokiomis kriminogeninėmis sąlygomis tikrai rūpestingas ir apdairus saugotojas privalo numatyti grėsmę prarasti saugojimui priimtą turtą dėl ginkluoto užpuolimo bei jai ruoštis. Atsižvelgiant į objekto kriminogeninį patrauklumą, tuometinę nusikalstamumo situaciją, ginkluoto plėšimo atsiradimo rizika turėjo būti protingai numanoma ir tinkamai savo pareigą atliekantis saugotojas ją turi prisiimti.*” Analogiškai ir kitoje byloje LAT konstatavo, kad vagystę galima protingai numatyti ir apdairus asmuo gali užkirsti jai kelią: *„Automobilio raktų, signalizacijos pulto ir imobilizatoriaus raktų vagystės nagrinėjamu atveju negalima pripažinti force majeure aplinkybe, nes jeigu ieškovas būtų buvęs pakankamai atidus ir apdairus, jis būtų vagystės išvengęs. Ieškovas turėjo galimybę tiek numatyti galimą automobilio raktų, signalizacijos pulto ir imobilizatoriaus raktų vagystę, tiek ir galimybę užkirsti kelią tokiai vagystei.*”⁴⁴

Štai kitoje byloje LAT 2000-02-14 d. nutartyje priimtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-160/2000⁴⁵ nelaikė nenumatoma aplinkybe to, kad sumažėjo savivaldybės teritorija. Nors žemesniųjų instancijų teismai vieną iš nenugalimos jėgos aplinkybių laikė tai, kad Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, vykdydamas 1996 m. balandžio 24 d. Lietuvos Respublikos Vilniaus miesto, Vilniaus ir Trakų savivaldybių teritorijų administracinių ribų pakeitimo įstatymą, nuo 1998-01-01 d. sumažino Vilniaus rajono savivaldybės teritoriją ir jos gyventojų skaičių, savivaldybė negavo daugiau negu 5 mln. litų biudžetinių lėšų, bet LAT buvo nutarta: *„Negalima sutikti su tuo, kad ši aplinkybė nebuvo žinoma sutarties sudarymo metu, keleivių vežimo sutartis buvo sudaryta 1997 m. liepos 1 d., kai po nurodyto įstatymo priėmimo buvo praėję daugiau nei metai laiko, todėl Vilniaus rajono savivaldybei aplinkybė, kad sumažės rajono teritorija, sutarties sudarymo metu buvo žinoma ir turėjo būti įvertinta sudarant sutartį.*” Taigi įstatymo priėmimas, nors jis yra ir neįgyvendintas ar įsigalios jau po sutarties sudarymo, leidžia sutarties šaliai protingai numatyti aplinkybes, kurios sutrukdys įvykdyti sutartinius įsipareigojimus ateityje, dėl to aplinkybė negalės būti traktuojama kaip nenugalima jėga (*force majeure*).

⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2004-11-30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-591/2004.

⁴⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2000-02-14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-160/2000.

Visais atvejais nėra apibrėžtų kriterijų, kurie garantuotai leistų spręsti, ar buvo įmanoma protingai numatyti atsirasantį įvykį. Galimybė numatyti visada yra vertinamasis kriterijus, tačiau galima išskirti gana tipines aplinkybes, kuriomis remiantis vidutiniškai protingas bei apdairus asmuo gali numatyti įvykio atsiradimą bei jo sukeliamas pasekmes: įvykio pasikartojimas (kiekvienais metais vykstantis potvynis), viešojoje erdvėje vykstančios aktyvios diskusijos dėl teisinės normos priėmimo ar pakeitimo, įregistruotas įstatymo ar įstatymo pakeitimo projektas, karinė įtampa tarp šalių ir kt.

1.2.2. Aplinkybės nenugalimumo kriterijaus analizė

Negalėjimas įvykdyti sutarties dėl nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybės šiandiena yra laikomas pačiu svarbiausiu nenugalimos jėgos koncepcijos elementu. Negalėjimas tinkamai įvykdyti sutarties ar nepadaryti žalos kitam asmeniui, reiškia, kad nenugalimos jėgos aplinkybės išdavoje asmuo objektyviai negalėjo įvykdyti sutartinių įsipareigojimų arba laikytis reikalavimo nedaryti žalos kitam asmeniui buvo objektyviai neįmanoma.

Sutartinės civilinės atsakomybės atveju tai reikštų asmens negalėjimą įvykdyti sutarties dėl nenugalimos jėgos, o tai lemtų prievolės pabaigą, kadangi *impossibilium nulla obligatio est*. Tais atvejais, kada sutarties įvykdymas yra įmanomas, bet tampa labai apsunkintas, t. y. sutarties įvykdymo kaštai žymiai padidėja, sutarties šalis gali remtis CK 6. 204 str., bet ne CK 6.212 str., kadangi toks įvykis nėra pripažintinas nenugalimos jėgos aplinkybe. Kaip pavyzdį galima būtų pateikti atvejį, kada laivas, gabenantis krovinį, dėl karinio konflikto negali praplaukti sąsiauriu (šiomis dienomis aktualu, nes Irano Islamo Respublika nuolat grasina blokuoti laivybą Ormuzo sąsiauriu) ar transporto priemonė privalo apvažiuoti karinio konflikto zoną, šiuo atveju sutartį objektyviai įmanoma įvykdyti pasirinkus kitą maršrutą ar pasirinkus kitos rūšies transportą, tačiau toks veikimas labai padidintų sutarties įvykdymo išlaidas.

Ši sąlyga yra netenkinama ir asmuo nuo civilinės atsakomybės nėra atleidžiamas piniginių prievolės neįvykdymo atveju. Taip pat asmuo neturi būti atleistas nuo civilinės atsakomybės už prievolės neįvykdymą ir tais atvejais, kada prievolės dalyką sudaro rūšiniais požymiais neapibrėžtas daiktas. Tokiu atveju prievolės įvykdymas yra objektyviai įmanomas. Tokios nuomonės laikosi Vokietijos teismai, kurie neatleidžia skolininko nuo atsakomybės už prievolės neįvykdymą, jeigu dėl nenugalimos jėgos žuvo ne individualiais požymiais, o rūšiniais požymiais apibrėžtas daiktas, tokiu atveju skolininkas privalo pristatyti kitą tokios pat rūšies daiktą.⁴⁶

⁴⁶ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos// ten pat, P. 251.

LR CK 6. 204 str. reglamentuoja sutartinių įsipareigojimų vykdymą pasikeitus sutarties įvykdymo aplinkybėms, t.y. atsiradus aplinkybių, varžančių sutarties vykdymą. Pastebėtina, jog CK 6. 204 str. 2 d. nustatyti keturi kriterijai, kuriais vadovaujantis aplinkybė pripažįstama sutarties įvykdymo suvaržymu, ir nors dalis kriterijų, taikomų sutarties įvykdymo suvaržymo aplinkybėms, yra keliami ir nenugalimos jėgos aplinkybėms, šios aplinkybės skiriasi savo esme. Analoginiai kriterijai, keliami abiejų rūšių aplinkybėms, suformuluoti LR CK 6.204 str. 2 d. 2, 3 ir 4 punktuose:

- 1) „*tų aplinkybių nukentėjusi šalis sutarties sudarymo metu negalėjo protingai numatyti*“;
- 2) „*tų aplinkybių nukentėjusi šalis negali kontroliuoti*“;
- 3) „*nukentėjusi šalis nebuvo prisiėmusi tų aplinkybių atsiradimo rizikos.*“

Atkreiptinas dėmesys, jog CK 6.204 str. 2 d. 2, 3 ir 4 punktuose nurodoma nukentėjusioji šalis yra šalis, kurios įsipareigojimų vykdymą apsunkina atsiradusios aplinkybės, o nenugalimos jėgos aplinkybės atsiradimo atveju nukentėjusioji šalis yra ta šalis, kuri nesulaukė priešpriešinio įsipareigojimų įvykdymo, t.y. dėl sutartinių įsipareigojimų nevykdymo žalą patyrusi šalis.

Esminis nenugalimos jėgos aplinkybių skirtumas nuo aplinkybių, dėl kurių sutarties vykdymas yra apsunkinamas, yra galimybė įvykdyti sutartinius įsipareigojimus. CK 6.204 str. 2 d. pažymima: „*Sutarties vykdymo suvaržymu laikomos aplinkybės, kurios iš esmės pakeičia sutartinių prievolių pusiausvyrą, t. y. arba iš esmės padidėja įvykdymo kaina, arba iš esmės sumažėja gaunamas įvykdymas.*“ Savo ruožtu nenugalimos jėgos aplinkybės lemia objektyviai neįmanomą sutartinių įsipareigojimų įvykdymą, t.y. įsipareigojimus įvykdyti pasidaro ne sunkiau, o visai neįmanoma. Atkreiptinas dėmesys, jog CK 6. 212 str. 1 d. yra imperatyviai nustatyta, jog nenugalima jėga (*force majeure*) nelaikoma tai, kad rinkoje nėra reikalingų prievolei vykdyti prekių, sutarties šalis neturi reikiamų finansinių išteklių arba skolininko kontrahentai pažeidžia savo privoles. Autoriaus nuomone, šia įstatymo norma įstatymo leidėjas siekė aiškesnio nenugalimos jėgos aplinkybių atribojimo nuo aplinkybių, kurios nukentėjusiajai šaliai lemia sunkesnę sutarties įvykdymą.

Autoriaus vertinimu, teismų praktikoje nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybės ne visais atvejais yra aiškiai atribojamos nuo aplinkybių, kurios vertintinos kaip sutarties įvykdymo suvaržymai. LAT 2000-02-14 d. nutartyje priimtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-160/2000⁴⁷ paaiškinta: „*Tai ir nustato Lietuvos Respublikos CK 177 str. 1 d.*⁴⁸ *draudžianti*

⁴⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2000-02-14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-160/2000.

nuostata, kad vienašališkai atsisakyti įvykdyti prievolę ir vienašališkai pakeisti sutarties sąlygas neleidžiama, išskyrus sutarties ar įstatymo numatytus atvejus. Tačiau šie principai negali būti absoliutūs, todėl teisės doktrina numato nenugalimos jėgos (force majeure) institutą. Šios doktrinos esmė yra tame, kad po sutarties sudarymo iš esmės pasikeitus aplinkybėms ne dėl šalių kaltės ir dėl to negalint įvykdyti sutarties arba tai esant nepaprastai sudėtinga, galima sutartį nutraukti ar pakeisti teismine ar arbitražo tvarka ir vienos šalies iniciatyva.” Autoriaus nuomone, LAT ne visai tiksliai atribojo nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybes nuo sutarties įvykdymo suvaržymų, LAT taikė 1964 m. LR CK 177 str., kuris yra šiuo metu galiojančio CK 6.204 str. analogas, tačiau taikydamas šį straipsnį teismas nurodė, jog vadovaujasi nenugalimos jėgos institutu. Autoriaus nuomone, CK 6. 204 str. bei CK 6. 212 str. reikalauja aiškesnio atribojimo, kadangi negalėjimas įvykdyti sutarties nenugalimos jėgos instituto kontekste reiškia objektyvų negalėjimą įvykdyti prisiimtų sutartinių įsipareigojimų bet kokiomis priemonėmis, o ne šių įsipareigojimų įvykdymo apsunkinimą.

1.2.3. Aplinkybės negalėjimo kontroliuoti ar užkirsti jai kelią kriterijaus analizė

Svarstant klausimą dėl įvykio pripažinimo nenugalimos jėgos aplinkybe, svarbus kriterijus yra objektyvus asmens negalėjimas šios aplinkybės kontroliuoti ar užkirsti kelio jos atsiradimui bei nenugalimos jėgos aplinkybės sukeliams padariniams. Visais atvejais aplinkybė pripažintina nenugalima jėga, jeigu ji atsirado be asmens kaltės, tik tokiu atveju civilinė atsakomybė asmens atžvilgiu nebus taikoma arba jis bus atleistas nuo jos. Šis kriterijus kaip ir kiti kriterijai privalo būti nustatomas kiekvienu konkrečiu atveju, ir tik jį nustatčius galimas aplinkybės pripažinimas nenugalimos jėgos aplinkybe.

Pripažįstant nenugalimos jėgos sąvoką plačiaja prasme galima nagrinėti atvejį, kada nenugalimos jėgos aplinkybe siekiama pripažinti darbininkų streiko kilimo faktą sutartinių įsipareigojimų nevykdančio asmens įmonėje. Streikas nebus pripažintas nenugalimos jėgos aplinkybe, jeigu sutartį pažeidusi šalis yra pati kalta dėl streiko kilimo: laiku neišmokamo darbo užmokesčio, nesugebėjimo susitarti su profsąjungų atstovais ir kita. Šiomis ir kitomis panašiomis aplinkybėmis streikas nėra pripažintinas nenugalima jėga, kadangi asmuo galėjo užkirsti kelią jam kilti ar kitaip kontroliuoti, tačiau veikdamas nepakankamai atidžiai ir rūpestingai to nepadarė. Visai kitaip streiko įmonėje faktas būtų vertinamas, jeigu streiko kilimo priežastis nepriklausė nuo sutartį pažeidusios šalies ir ji jokiais kitais būdais negalėjo šios aplinkybės kontroliuoti.

⁴⁸ Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo“ (Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo“) (Vyriausybės Žinios, 1964, Nr. 19-138). 1964 m. LR CK 177 str. 1 d.: „*Vienašališkai atsisakyti įvykdyti prievolę ir vienašališkai pakeisti sutarties sąlygas neleidžiama, išskyrus sutarties ar įstatymų numatytus atvejus.*”

Tokių streikų pavyzdžiais galėtų būti stichiniai streikai, kuriais darbininkai palaiko kitus tos pačios pramonės šakos ar streikuojančių regionų darbininkus. Akivaizdu, kad tokiu atveju įsipareigojimų streiko išdavoje negalinti įvykdyti šalis nėra atsakinga už streiko kilimo faktą. Taip pat būtina atsižvelgti ir į tai, ar sutartį pažeidusi šalis, labiau apgalvojusi elgesį, nebūtų galėjusi streiko kilimo išvengti.

Pripažįstama, kad prie nenugalimos jėgos aplinkybių priskirtini ir teisėti bei neteisėti valstybės institucijų bei pareigūnų veiksmai (neveikimas), nors ir LR įstatymų leidėjas yra reglamentavęs valstybės veiksmus kaip atskirą pagrindą atleisti asmenį nuo civilinės atsakomybės ar jos visai netaikyti. Galimi atvejai, kada dėl valdžios institucijos priimto teisės akto šalis nebeturi galimybės (šiuo atveju ne fizinės, bet teisinės - teisinis negalimumas) vykdyti prisiimtų sutartinių įsipareigojimų. Visose šiose situacijose toks valdžios aktas bus vertinamas kaip nenugalima jėga tik nesant dėl jo priėmimo paties asmens kaltės. Asmens kaltė šiais atvejais pripažįstama, kada dėl asmens daromų teisės pažeidimų iš jo yra atimamas leidimas (licenzija) verstis tam tikra veikla ar teikti kurios nors rūšies paslaugas. Taip pat toks valdžios aktas nepripažintinas nenugalimos jėgos aplinkybe, jeigu asmuo turėdamas galimybę šį aktą skusti, ja nepasinaudojo. Šiuo atveju teisė skusti valstybės institucijos ar pareigūno priimtą teisės aktą yra vertintina, kaip objektyviai skolininko turima galimybė užkirsti kelią nenugalimos jėgos įvykio ar jo sukeltamų pasekmių atsiradimui, o nepasinaudojimas šia aplinkybe, savo ruožtu, reikštų tai, kad aplinkybė nebuvo neįveikiama (nenugalima), taigi ji neturės būti pripažinta nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybe.

1.2.4. Nenugalimos jėgos aplinkybių bei jų sukeltų pasekmių atsiradimo rizikos neprisiėmimo kriterijaus analizė

Dar vienas LAT praktikoje nurodomas kriterijus, siekiant nustatyti aplinkybę buvus nenugalima jėga, yra šalies, neįvykdžiusios sutarties, aplinkybės atsiradimo bei jos sukeltų pasekmių rizikos neprisiėmimas. Kaip jau minėta, civilinėje apyvarčioje yra plačiai paplitusi praktika sutartyje nurodyti nenugalimos jėgos atvejus, taip pat ir atvejus, kada dėl vieno ar kito įvykio sutartinių įsipareigojimų neįvykdžiusi šalis prisiima visišką šių aplinkybių bei jų pasekmių atsiradimo riziką, dėl to ji nėra atleidžiama nuo sutartinės civilinės atsakomybės ar sutartinė civilinė atsakomybė jai nėra taikoma nenugalimos jėgos pagrindu. Tačiau praktikoje daug ginčų, kilusių būtent dėl šios nenugalimos jėgos aplinkybės - rizikos neprisiėmimo, vertinimo. Akivaizdu, jog atsiradus dideliems nuostoliams viena šalis siekia būti atleista nuo žalos atlyginimo nenugalimos jėgos pagrindu arba siekia įrodyti, kad civilinė atsakomybė jos atžvilgiu apskritai neturėtų būti taikoma, o kita ginčo šalis siekia visiško žalos atlyginimo. Dažni

teisminiai ginčai, kada skolininkas teigia prisiėmęs tokio įvykio atsiradimo riziką, kaip galimą įvykio rūšį, tačiau neigia prisiėmęs tokio masto įvykio atsiradimo arba jo sukeltamų padarinių riziką, kurios šis neturėjęs galimybės nei numatyti, nei išvengti ar tuo labiau kontroliuoti, o tai turėtų lemti šio asmens atleidimą nuo civilinės atsakomybės ar jos netaikymą.

CK 6.212 str. CK šeštosios knygos komentare, apibūdinant vieną iš sąlygų, pripažįstant įvykį nenugalimos jėgos aplinkybe yra nurodomas rizikos neprisiėmimas⁴⁹. Kaip pavyzdys yra pateikta situacija, kada tam tikrų prekių rinkos kaina labai svyruoja, tačiau šalis jas vis vien perka už konkrečią sumą, o sudarius sutartį kaina staiga gerokai padidėja. Šiuo atveju nenugalimos jėgos nebus, nes šalis, žinodama padėtį rinkoje, prisiėmė galimą staigaus kainų pasikeitimo riziką. Galima teigti, kad pateiktas pavyzdys aprašytosios situacijos kontekste nelaikytinas nenugalima jėga. Šio darbo skyriuje, kuriame analizuota kita sąlyga, būtina pripažįstat įvykį nenugalima jėga, prieita išvados, jog dėl nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybės objektyviai nėra įmanoma įvykdyti prisiimto įsipareigojimo ar bendrosios pareigos nekenkti kitų asmenų teisėms bei teisėtiems interesams. Duotame pavyzdyje yra aprašoma situacija, t.y. prekių rinkoje pabrangimas, kada prisiimto įsipareigojimo vykdymas yra įmanomas, ir vienintelė pasikeitusi aplinkybė yra sutarties ekonominio naudingumo sumažėjimas ar visiškas jo išnykimas sutartį privalančiai vykdyti šaliai. Šioje situacijoje tai, kad prekės rinkoje pabrango, nesvarbu net kokio masto įvyko pabrangimas, neturėtų būti pripažinta nenugalimos jėgos aplinkybe, kadangi sutartį iš esmės įmanoma įvykdyti.

Šalis, kurios prisiimtų įsipareigojimų našta stipriai išaugo, gali remtis ne CK 6.212 str. bei 6.253 str. 2 d., kurio pagrindu civilinė atsakomybė šalies atžvilgiu būtų netaikoma ar ji nuo jos atleista nenugalimos jėgos pagrindu, o CK 6.204 str., kuris reglamentuoja sutartinių įsipareigojimų vykdymą pasikeitus aplinkybėms.

Autoriaus nuomone, rizikos neprisiėmimas, kaip atskiras kriterijus, pripažįstant įvykį buvus nenugalima jėga, yra kritikuotinas. Pagrįsti teiginį galima loginiu-kritiniu metodu išanalizavus šį kriterijų. Svarbiausias atsakymo reikalaujantis klausimas yra, ar tai, kad šalis prisiėmė nenugalimos jėgos ir jos pasekmių atsiradimo riziką, yra pačią nenugalimos jėgos aplinkybę apibūdinantis požymis. Autoriaus manymu, atsakymas į šį klausimą yra neigiamas. Nenugalimos jėgos aplinkybė yra tokia, kokia yra, nepriklausomai nuo to, ar asmuo prisiėmė jos atsiradimo riziką ar ne. Rizikos neprisiėmimas nėra nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybę apibūdinantis požymis. Rizikos neprisiėmimas reiškia, jog asmuo sutinka, kad šiuo pagrindu jis negalės būti atleistas arba civilinė atsakomybė jo atžvilgiu netaikoma, nors ir negalės vykdyti įsipareigojimų dėl nenugalimos jėgos aplinkybės. Galima teigti, kad LR teismai ne visiškai tiksliai vertina aplinkybės bei jos pasekmių prisiėmimo riziką, kaip nenugalimos jėgos

⁴⁹ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras...// ten pat, P. 284.

aplinkybei keliamą kriterijų. Šis kriterijus turėtų būti keliamas sprendžiant klausimą, ar asmuo gali būti atleistas nuo civilinės atsakomybės nenugalimos jėgos pagrindu ir ar civilinė atsakomybė šiuo pagrindu jo atžvilgiu bus netaikoma. *Force majeure* aplinkybė yra *force majeure* nepriklausomai nuo to, ar asmuo prisiėmė jos bei jos sukeliamų padarinių atsiradimo riziką ar ne, tačiau rizikos prisiėmimas yra pagrindas neatleisti asmens nuo civilinės atsakomybės arba civilinę atsakomybę jo atžvilgiu taikyti net ir buvus nenugalimai jėgai.

Dar vienas kritikuotinas šio kriterijaus aspektas yra tas, kad jis iš esmės atitinka negalėjimo numatyti įvykio atsiradimo bei jo sukeliamų padarinių kriterijų. Kyla klausimas, ar galimas įvykio atsiradimo bei jo sukeliamų pasekmių rizikos prisiėmimas nenumačius paties įvykio bei jo sukeliamų pasekmių atsiradimo galimybes. Atsakymas į šį klausimą taip pat yra neigiamas. Autoriaus nuomone, nėra įmanoma prisiimti rizikos to įvykio, kurio atsiradimo asmuo negali numatyti. Tokiu atveju, kai asmuo prisiima aplinkybės atsiradimo riziką, jis numato šio įvykio atsiradimo galimybę, o tai yra pagrindas įvykio nepripažinti nenugalimos jėgos aplinkybe, kadangi ji buvo numatyta arba buvo galima pagrįstai tikėtis, kad šalis aplinkybės atsiradimo tikimybę numatys.

Apibendrinant pirmojo skyriaus turinį, galima padaryti išvadas, jog nenugalimos jėgos instituto užuomazgas galime rasti dar Romos teisėje, pirmą kartą nenugalimos jėgos institutas, koks jis yra šiais laikais, buvo suformuluotas Prancūzijos (Napoleono) kodekse. Teisės doktrinoje nenugalima jėga yra suprantama kaip neišvengiamos ir asmens nekontroliuojamos bei nepašalinamos aplinkybės, kurios nebuvo ir negalėjo būti numatytos. Aplinkybė, kuri yra pripažįstama nenugalimos jėgos aplinkybe, turi atitikti keturis jai keliamus kriterijus:

- 1) aplinkybė yra nauja bei jos nebuvo įmanoma numatyti;*
- 2) dėl aplinkybės nebuvo įmanoma laikytis prisiimtų įsipareigojimų ar nepažeisti kito asmens teisių;*
- 3) asmuo negalėjo kontroliuoti ar užkirsti aplinkybės bei jos sukeltų pasekmių atsiradimo;*
- 4) sutarties neįvykdžiusi šalis nebuvo prisiėmusi tų aplinkybių ar jų pasekmių atsiradimo rizikos.*

Tik konstatavus, jog aplinkybė atitinka visus keturis kriterijus, galimas aplinkybės pripažinimas nenugalimos jėgos aplinkybe.

2. NENUGALIMOS JĖGOS (FIZINIO NEGALIMUMO) IR VALSTYBĖS VEIKSMŲ (TEISINIO NEGALIMUMO) SANTYKIS

Kaip jau buvo minėta, prie užgimstančios nenugalimos jėgos sąvokos jau romėnų teisėje buvo priskiriami ne tik gamtos reiškiniai (potvyniai, žemės drebėjimai), bet ir juridiniai faktai, pavyzdžiui: daikto įtraukimas į šventos nuosavybės sudėtį, dėl to daiktas buvo išimamas iš civilinės apyvartos (teisinis negalimumas). Jau Romos teisininkai skyrė fizinį bei teisinį negalimumą įvykdant prievolę, teisinis negalimumas įvykdyti prievolę buvo atribotas nuo fizinio ir vertinamas kaip atskira aplinkybių grupė, atimanti iš asmens galimybę įvykdyti prisiimtus įsipareigojimus. LR CK 6. 253 str. 1 d. valstybės veiksmai, t.y. teisinis negalimumas įvykdyti prievolę, yra nustatyti, kaip atskiras atleidimo nuo civilinės atsakomybės ar civilinės atsakomybės netaikymo pagrindas, todėl nagrinėjamos temos kontekste kyla būtinybė nustatyti nenugalimos jėgos (fizinio negalimumo) bei valstybės veiksmų (teisinio negalimumo) santykį.

2.1. Valstybės veiksmų bei nenugalimos jėgos aplinkybių lyginamoji analizė

LR CK 6.253 str. 1 d. nustato, jog atskiras ir savarankiškas pagrindas atleisti asmenį nuo civilinės atsakomybės ar jos asmeniui netaikyti yra valstybės veiksmai. Toliau straipsnyje, o konkrečiau straipsnio trečiojoje dalyje, yra reglamentuojama: „*Valstybės veiksmai - tai privalomi ir nenumatyti valstybės institucijų veiksmai (aktai), dėl kurių įvykdyti prievolę neįmanoma ir kurių šalys neturėjo teisės ginčyti.*” CK komentare yra nurodoma, kad valstybės veiksmai yra laikytini pagrindu atleisti asmenį nuo civilinės atsakomybės, kai:

- 1) asmuo neturėjo galimybės valstybės veiksmų ginčyti teismo ar administracine tvarka,
- 2) valstybės veiksmai buvo nenumatyti ir privalomi asmeniui,
- 3) dėl tų veiksmų nėra atsakovo kaltės.⁵⁰

Nors komentare konstatuojama, jog valstybės veiksmai yra dažnai priskiriami prie nenugalimos jėgos aplinkybių, CK komentaro autoriai nurodo, kad valstybės veiksmai nuo nenugalimos jėgos aplinkybių skiriasi tuo, kad juos dažnai galima numatyti. Kaip pavyzdys pateikiamas atvejis, kada visuomenei jau seniai žinoma apie parlamente vykstančius įstatymo projekto svarstymus dėl muitų tam tikroms prekėms įvedimo. Dar viena, CK šeštosios knygos komentare nurodoma, valstybės veiksmų skiriamoji savybė nuo nenugalimos jėgos yra tai, jog šių aplinkybių sukeliama neigiamo poveikio dažnai galima išvengti valstybės veiksmus

⁵⁰ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras...// ten pat, P. 351.

nuginčijant.⁵¹ Autoriaus nuomone, yra ir papildomų argumentų, palaikančių įstatymo leidėjo poziciją, išskiriančią valstybės veiksmus kaip atskirą civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo jos pagrindą. Toliau šiame skyriuje bus bandoma išsamiau nagrinėti būtent tuos papildomus argumentus.

CK 6.253 str. komentare pateikiami esminiai nenugalimos jėgos aplinkybių skirtumai nuo valstybės veiksmų: tai galėjimas dažnai tokius veiksmus numatyti arba išvengti jų neigiamo poveikio juos nuginčijant. Siekiant nustatyti nenugalimos jėgos (*force majeure*) pagrindo santykį su valstybės veiksmais bus atlikta analizė, išsiaiškinti kriterijai, kuriuos nustačius aplinkybė pripažįstama nenugalima jėga (*force majeure*), bei kriterijai, kuriais remiantis aplinkybė pripažįstama valstybės veiksmis, sukeliančiais 6.253 str. 1 d. nurodytus padarinius. CK šeštosios knygos komentare, komentuojant CK 6. 212 str., pateikiami CK reglamentuoti kriterijai, kuriais remiantis įvykis pripažįstamas nenugalima jėga:

- 1) Aplinkybės atsirado po sutarties sudarymo ir jų nebuvo įmanoma numatyti sutarties sudarymo metu.
- 2) Dėl sudarius sutartį atsiradusių aplinkybių sutarties objektyviai nebegalima įvykdyti.
- 3) Šalis, neįvykdžiusi sutartinių įsipareigojimų, tų aplinkybių negalėjo kontroliuoti ar užkirsti joms kelio.
- 4) Sutarties neįvykdžiusi šalis nebuvo prisiėmusi tų aplinkybių atsiradimo rizikos.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad darbe visur vartoja „*sutarties neįvykdžiusios šalies*“ sąvoka. Tai padaryta sąmoningai, kadangi, autoriaus nuomone, neįmanoma tokia teisinė situacija, kurioje asmuo deliktu pažeistų kito asmens teises ir turėtų būti atleistas nuo civilinės atsakomybės valstybės veiksmų pagrindu. Taip yra todėl, kad deliktinei atsakomybei kilti yra būtinas neteisėtas veikimas ar neveikimas, t.y. deliktas. CK 6. 246 str. 1 d. neteisėtus veiksmus apibrėžia, kaip įstatyme ar sutartyje nustatytos pareigos neįvykdymą (neteisėtas neveikimas) arba veiksmų atlikimą, kuriuos įstatymai ar sutartis draudė atlikti (neteisėtas veikimas), arba bendrojo pobūdžio taisyklės elgtis atidžiai ir rūpestingai pažeidimą (t.y. generalinis deliktas). Manytina, jog valstybei ėmusis tam tikrų veiksmų, asmuo privalo paklusti valstybės valiai bei veikti (ar susilaikyti nuo veikimo) laikantis teisės aktų nuostatų bei įsakmių valstybės pareigūnų nurodymų, tokiu būdu nepažeidžiant galiojančios valstybėje teisinės tvarkos. Kadangi šiuo atveju nėra asmens neteisėto neveikimo (ar veikimo, asmuo veikia vadovaudamasis atitinkamomis teisės normomis ir jų nepažeisdamas), jam negali kilti deliktinė civilinė atsakomybė, nes nėra esminio elemento, būtino deliktinei civilinei asmens atsakomybei atsirasti, t.y. neteisėtų veiksmų. Dėl šios priežasties ir nėra įmanomas asmens atleidimas nuo civilinės atsakomybės dėl valstybės

⁵¹ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras...// ten pat, P. 351.

veiksmų, kurie priskirtini prie nenugalimos jėgos aplinkybių, kadangi tokiu atveju asmens atžvilgiu civilinė atsakomybė apskritai neatsiranda. Apie asmens atleidimą nuo civilinės atsakomybės valstybės veiksmų pagrindu, t.y. dėl nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybių rūšies, valstybės veiksmų (kaip tai suprantama doktrinoje), galima kalbėti tik esant sutartiniams santykiams tarp asmens, dėl nevykdomų įsipareigojimų patyrusio žalą, bei asmens, dėl kurio veikimo ar neveikimo žala atsirado. Išimtis šiai taisyklei yra 6. 246 str. 3 d., kuri reglamentuoja, kad teisėtais veiksmais padarytą žalą privaloma atlyginti tik įstatymo nustatytais atvejais, visais kitais atvejais civilinė atsakomybė kyla tik esant neteisėtiems veiksams.

Šiame magistro baigiamajame darbe jau buvo išsiaiškinta, jog nenugalima jėga šių dienų teisinėje doktrinoje yra suprantama plačiąja prasme, t.y. apima ne tik stichijos padarinius, bet ir įvairius socialinius kataklizmus bei valstybės institucijų veiksmus. Tiek nenugalimos jėgos pagrindas, tiek ir valstybės veiksmų pagrindas turi atitikti tuos pačius kriterijus.

Visų pirma Jų nebuvo sutarties sudarymo metu bei jų nebuvo įmanoma protingai numatyti. Nors CK komentare yra nurodyta, jog vienas iš esminių skirtumų tarp valstybės veiksmų bei nenugalimos jėgos aplinkybių yra galėjimas valstybės veiksmus numatyti, galima teigti, jog šis kriterijus ne iki galo aiškiai nubrėžia skiriamąją ribą tarp valstybės veiksmų bei nenugalimos jėgos (*force majeure*), tai galima išvelgti teoriškai sumodeliuotoje situacijoje: tarp šalių X bei Y jau ne vieną dešimtmetį vyksta lokaliniai kariniai susirėmimai dėl pasienio teritorijų, todėl įmanoma protingai numatyti, kad galima situacija, jog dėl karinės konfrontacijos valstybių siena bet kuriuo metu gali būti uždaryta, dėl to būtų prisiimto įsipareigojimo, numatyto krovinio vežimo sutartyje, įvykdymo fizinis negalimumas. Visai akivaizdus pavyzdys yra meteorologų įspėjimas prieš kelias paras apie viesulo, uragano artėjimą. Asmuo tinkamai nepasiruošęs šiam įvykiui bei pažeidęs sutartinius įsipareigojimus negalės būti atleistas nuo civilinės atsakomybės, kadangi įvykis buvo numatytas ir jam buvo įmanoma iš anksto pasiruošti bei išvengti neigiamų padarinių. Šie gyvenimiški pavyzdžiai vaizdžiai parodo, kad šių dienų mokslo pažanga, itin greita informacijos sklaida, tradiciškai nenugalima jėga laikomas aplinkybes padeda pakankamai gerai numatyti, dėl to jos nenugalima jėga vadintinos tik atsižvelgiant į konkrečios teisinės situacijos kontekstą.

Antra, abiem atvejais, tam kad aplinkybė būtų pripažinta nenugalima jėga ar valstybės veiksmais, įsipareigojimų neįvykdžiusi šalis (ar deliktu pažeidusi kito asmens teisę) turi neturėti galimybės atsiradusių aplinkybių kontroliuoti ar užkirsti joms kelio. CK komentare kaip antrasis valstybės veiksmų pagrindo skirtumas nuo nenugalimos jėgos yra įvardyta tai, jog valstybės veiksmų sukeliama neigiamo poveikio dažnai galima išvengti juos nuginčijant. Manytina, kad šis skirtumas taip pat neįpareigoja griežtai atriboti nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybių nuo valstybės veiksmų, kadangi tiek nenugalimos jėgos (*force majeure*) atveju, tiek ir valstybės

veiksmų atveju, asmuo nėra atleidžiamas nuo civilinės atsakomybės ar civilinė atsakomybė jo atžvilgiu netaikoma, jeigu asmuo galėjo įvykio atsiradimą ar jo sukeltus teisinius padarinius kontroliuoti ar tie padariniai atsirado dėl sutartį pažeidusio asmens kaltės (pvz. licencija atimta dėl paties asmens neteisėtų veiksmų). Taip pat dažni atvejai, kada įvykis nepripažįstamas nenugalima jėga (*force majeure*), kadangi jam buvo galima pasipriešinti ir taip išvengti jo sukeltų neigiamų padarinių. Šis galėjimas prilygintinas asmens galėjimui nugincyti valstybės institucijos (pareigūno) priimtą teisės aktą, o tai sukelia atitinkamus teisinius padarinius kaip ir pirmuoju atveju: yra išvengiama neigiamų padarinių atsiradimo.

Tačiau šioje vietoje verta pastebėti, jog yra esminių skirtumų tarp valstybės veiksmų bei nenugalimos jėgos aplinkybių. Visų pirma valstybės veiksmų atsiradimą visais atvejais lemia vienas ir tas pats teisės subjektas - valstybė (jos institucijos ar pareigūnai), o nenugalima jėga atsiranda dėl gamtos stichijų ar kitų asmenų veiklos (kelio blokada, teroro aktas). Nenugalima jėga, kaip jau minėta, dažnai traktuojama kaip Dievo valia, t.y. tam tikros aplinkybės, už kurias niekas neatsako, kurios tiesiog įvyko, joms nebuvo įmanoma pasipriešinti ar jų numatyti. Jau nuo Romos laikų laikytasi nuostatos, kad už tokių įvykių padarinius atsakingas žalą patyręs asmuo, o analizuojant valstybės veiksmus pastebėtina, jog valstybės veiksmų atveju galima situacija, kada valstybės institucijos priimtas teisės aktas bus pripažintas neteisėtu, tokiu atveju atsiras subjektas, iš kurio bus įmanoma reikalauti žalos atlyginimo (pavyzdžiui, Europos Sąjungos Teisingumo Teismui pripažinus, jog priimtas teisės aktas prieštarauja Europos Sąjungos teisės aktams, LR įpareigoja atlyginti asmenims jų patirtą žalą). LR CK 6.272 str. reglamentuoja, kad žalą, atsiradusią dėl valstybės valdžios institucijų neteisėtų aktų, privalo atlyginti valstybė, o žalą, atsiradusią dėl savivaldybės valdžios institucijų neteisėtų aktų, privalo atlyginti savivaldybė. Taigi didžiausias valstybės veiksmų skirtumas nuo nenugalimos jėgos aplinkybių yra tas, kad valstybės veiksmų atveju galima situacija, kai valdžios aktą pripažinus neteisėtu atsiras pagrindas reikalauti žalos atlyginimo iš valstybės, kaip už žalos atsiradimą atsakingo subjekto. Paprasčiau tariant, asmenį atleidus nuo civilinės atsakomybės dėl valstybės veiksmų ir pripažinus, kad šie veiksmai (priimtas teisės aktas) neteisėti, bus iš ko išieškoti žalos atlyginimą, o nenugalimos jėgos aplinkybių atveju, jokių būdu nėra įmanoma situacija, kad atsirastų subjektas, iš kurio būtų įmanoma reikalauti žalos atlyginimo.

Valstybės veiksmai nuo nenugalimos jėgos aplinkybių skiriasi šiais aspektais:

- 1) skirtingai negu nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybių atsiradimą, valstybės veiksmų atsiradimą visada nulemia vieno teisės subjekto (valstybės) veikla arba neveikimas,
- 2) atleidimas nuo civilinės atsakomybės valstybės veiksmų pagrindu galimas tik sutartinės civilinės atsakomybės atveju, kadangi nėra įmanoma sumodeliuoti teorinės situacijos, kurioje asmuo deliktu pažeistų kito asmens teises dėl valstybės veiksmų,

3) valstybės veiksmų atveju gali susiklostyti teisinė situacija, kai asmenį atleidus nuo civilinės atsakomybės šiuo pagrindu, valstybės valdžios aktas bus pripažintas neteisėtas, todėl atsiras subjektas, iš kurio bus įmanoma reikalauti žalos atlyginimo.

Autoriaus nuomone, šios kategorijos aplinkybių išskyrimas į atskirą atleidimo ar civilinės atsakomybės netaikymo pagrindą yra tikslingas, kadangi visi valstybės veiksmai, kurių pagrindu asmuo galėtų būti atleistas nuo civilinės atsakomybės, turi atitikti visus kriterijus, keliamus nenugalimos jėgos aplinkybėms, tačiau egzistuoja esminiai šių dviejų pagrindų skirtumai.

2.2. Valstybės veiksmų ir nenugalimos jėgos atribojimas

LR teismų praktikoje

Įstatymų leidėjui LR CK valstybės veiksmus įtvirtinus kaip atskirą asmens atleidimo nuo civilinės atsakomybės ar civilinės atsakomybės netaikymo pagrindą, yra tikslinga nustatyti valstybės veiksmų bei nenugalimos jėgos santykį taikant abu pagrindus Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje. Labai įdomi nagrinėjamo klausimo aspektu, t.y. nustatant valstybės veiksmų taikymo praktikoje ypatumus bei santykį su nenugalimos jėgos aplinkybėmis, yra Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006-04-12 d. nutartimi išnagrinėta civilinė byla Nr. 3K-3-273/2006⁵². Byla buvo nagrinėjama pagal ieškovės, Vilniaus miesto savivaldybės, ieškinį atsakovams, dviem juridiniams asmenims, (norint neapsunkinti teksto juridinių asmenų pavadinimais, toliau šalys vadinamos ieškovas bei atsakovas) dėl skolos ir delspinigių priteisimo. Nagrinėjant šią bylą bei LAT šioje byloje išsakytą poziciją, bus bandoma išsiaiškinti valstybės veiksmų, kaip atskiro atleidimo nuo civilinės atsakomybės ar civilinės atsakomybės netaikymo pagrindo, taikymo ypatumus, taip pat bus atkreiptas dėmesys į Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. liepos 15 d. nutarimo Nr. 840 „Dėl Atleidimo nuo atsakomybės esant nenugalimos jėgos (force majeure) aplinkybėms taisyklių patvirtinimo“⁵³ neatitikimą kodifikuotam įstatymui bei aiškų prieštaravimą CK normoms.

Nagrinėjamoje konfliktinėje situacijoje tarp šalių buvo sudaryta sutartis, pagal kurią ieškovė perdavė atsakovui teisę rinkti rinkliavą ir baudas iš trečiųjų asmenų už naudojimąsi automobilių stovėjimo viešosiose aikštelėse paslaugomis. LAT išaiškinimu, toks privatiems asmenims suteiktas leidimas teikti viešąsias paslaugas ir už jas gauti pajamas atitinka koncesijos sutarties esmę taip, kaip ji atskleidžiama Koncesijų įstatymo 2 str. 1 d. Už suteiktą teisę teikti viešąsias automobilių parkavimo paslaugas koncesininkas (atsakovas) įsipareigojo sumokėti

⁵² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2006-04-12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-273/2006.

⁵³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996-07-15 d. nutarimas Nr. 840 „Dėl Atleidimo nuo atsakomybės esant nenugalimos jėgos (force majeure) aplinkybėms taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės Žinios, 1996, Nr. 68-1652.

ieškovui per metus ne mažiau kaip 1 000 000,00 Lt. Tačiau ieškovui liko nesumokėta už 2001 m., 2002 m. ir 2003 m. sausio 1 d. – spalio 20 d. laikotarpius atitinkamai 624 567,00 Lt, 570 342,00 Lt ir 436 719,00 Lt.

Visų pirma reikia konstatuoti, kad LAT taikydamas įstatymus yra jų pačių saistomas, todėl esant įstatyme numatytam atskiram pagrindui – valstybės veiksams – Teismas privalo jį taikyti tokį, koks jis yra, bei aiškinti jį atitinkamai su įstatymo leidėjo pozicija. Šiame skyriuje jau buvo aiškintasi, kad CK 6.253 str. 3 d. nurodyti valstybės veiksmai, remiantis teisės doktrina, įeina į nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybių sąvoką. Valstybės veiksų, kaip atskiros nenugalimos jėgos aplinkybių grupės, išskyrimo į atskirą atleidimo ar civilinės atsakomybės netaikymo pagrindą tikslumas jau buvo analizuojamas šio skyriaus pirmajame poskyryje, tačiau dėl valstybės veiksų pagrindo nustatymo atsirado tam tikrų neaiškumų teisiniame atleidimo nuo civilinės atsakomybės ar civilinės atsakomybės netaikymo reglamente. Neaiškumų galima rasti CK 6.127 str., kurio 1 d. reglamentuoja, jog prievolė baigiasi, kai jos įvykdyti neįmanoma dėl nenugalimos jėgos, už kurią skolininkas neatsako. Šio straipsnio nuostata bei nenugalimos jėgos pagrindo išskyrimas, t.y. kad prievolė pasibaigia, kada jos neįmanoma įvykdyti dėl nenugalimos jėgos. Neaiškumus kelia šios straipsnio 3 punktas: „*Jeigu prievolės neįmanoma įvykdyti dėl neteisėtų valstybės ar savivaldybių institucijų aktų, tai šalys gali reikalauti nuostolių atlyginimo iš valstybės ar savivaldybės biudžeto. Kai toks aktas pripažintas negaliojančiu, prievolė atsinaujina, jeigu ko kita nenumato šalių sutartis arba nelemia prievolės esmė, arba jeigu kreditorius dar nėra praradęs intereso.*” Taigi remiantis sistemine įstatymo analize galima teigti, kad šio straipsnio 1 d. formuluotė yra netinkama, kadangi dėl neaiškių priežasčių nurodoma, kad prievolė baigiasi tuomet, kada jos nėra įmanoma įvykdyti dėl nenugalimos jėgos. Autoriaus vertinimu, į šio straipsnio 1 d. formuluotę reikia įtraukti ir valstybės veiksmus. Tai yra tikslinga, nes įstatymo leidėjas yra išskyręs valstybės veiksmus kaip atskirą atleidimo nuo civilinės atsakomybės ar civilinės atsakomybės netaikymo pagrindą, todėl vertinant CK normas darytina išvada, kad įstatymo leidėjas valstybės veiksų neįtraukė į nenugalimos jėgos sąvoką, kaip ji suprantama CK.

Būtų tikslinga pradėti šios bylos sprendimo (ne teisės akto, o proceso - sprendimo) nagrinėjimą nuo pirmojo aspekto, dėl kurio, ne visai aiškiai buvo pritaikytas nenugalimos jėgos ar valstybės veiksų institutas, kaip atleidimo nuo civilinės atsakomybės ar civilinės atsakomybės netaikymo pagrindas. Nenugalimos jėgos institutas piniginiams prievolėms nėra taikytinas, kadangi šiuo atveju negalima kalbėti apie fizinį negalimumą įvykdyti prievolę, t.y. sumokėti pinigų sumą. LAT nurodė: „*Piniginėms prievolėms netaikomas negalėjimo įvykdyti*

*institutas*⁵⁴, tad analogiškai joms neturi būti taikomas ir nenugalimos jėgos institutas, kadangi šias prievoles yra įmanoma įvykdyti fiziškai. Kaip nurodo prof. dr. Asta Dambrauskaitė, daugeliu atvejų piniginių prievolių vykdymo arba nevykdymo atveju galime kalbėti tik apie santykinį neįmanomumą.⁵⁵ Taip pat ir CK 6. 212 str. 1 d. yra imperatyviai patikslinta, kad nenugalima jėga (*force majeure*) nelaikoma tai, kad *sutarties šalis neturi reikiamų finansinių išteklių*, todėl pritaikydami analogiją, traktuodami, jog valstybės veiksmai yra atskiras pagrindas, jų išdavoje taip pat negalimas skolininko atleidimas nuo piniginės prievolės vykdymo bei iš to kylančios civilinės atsakomybės. Jau buvo nagrinėta, kad nenugalimos jėgos būtinoji sąlyga yra objektyvus negalėjimas įvykdyti prievolės (prievolės įvykdymas neturi būti fiziškai įmanomas). Piniginę prievolę galima įvykdyti visais atvejais, taip pat ir perduoti ne individualiais, o rūšiniais požymiais apibrėžtą daiktą. Taigi prievolė negali baigtis bet kokių atveju, nors ir vėluojama bei pažeidžiamas įvykdymo terminas, prievolę yra įmanoma įvykdyti. Autoriaus nuomone, šioje byloje nebuvo aiškiai atskirtas CK 6.204 str. taikymas nuo CK 6. 212 str. taikymo. Nagrinėjamoje byloje dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės priimto nutarimo atsirado priežastis, dėl kurios atsakovas nebegalėjo gauti pajamų iš vykdytos veiklos rūšies, susiklostė teisinė situacija, kurioje atsirado visos teisinės prielaidos CK 6. 204 str. taikymui, t.y. vienai sutarties šaliai tapo daug sunkiau vykdyti sutartyje numatytus įsipareigojimus, kadangi ji ne dėl savo kaltės neteko teisės verstis veikla, sudarančia tam tikrą dalį įmonės pajamų. Pirmosios instancijos teismas pripažino, kad atsakovas netekęs pajamų, nes prarado teisinę galimybę blokuoti važiuoklę, negalėjo vykdyti sutartinių įsipareigojimų. Įsipareigojimų nevykdymas buvo lemtas *force majeure* aplinkybių - priimto LRV nutarimo Nr. 1056 – buvo padaryta išvada, kad yra pagrindas atsakovą atleisti nuo įsipareigojimų, susijusių su šia pajamų dalimi, vykdymo (CK 6.253 straipsnio 1, 2 dalys, 6.253 straipsnio 1, 3 dalys). Kaip matoma, pirmosios instancijos teismas sprendė, kad LRV nutarimas yra ne valstybės veiksmai, o nenugalima jėga, tačiau sprendime pirmosios instancijos teismas nurodė abu atleidimo nuo civilinės atsakomybės ar civilinės atsakomybės netaikymo pagrindus: tiek CK 6.253 straipsnio 1, 2 d. (nenugalima jėga), tiek ir CK 6.253 straipsnio 1, 3 d. (valstybės veiksmai).

Nagrinėjant apeliacinės instancijos teismo nutarties motyvus, atkreiptinas dėmesys, jog apeliacinės instancijos teismas aiškiai nepasisakė, kaip turi būti traktuojamas LRV nutarimas – ar kaip nenugalima jėga (*force majeure*), ar kaip valstybės veiksmai (CK 6.253 str. 3 d.), tačiau, atsižvelgdami į tai, kad apeliaciniai skundai buvo atmesti, o paliktas galioti pirmosios instancijos teismo sprendimas, darytina išvada, kad apeliacinės instancijos teismas sutiko su pirmosios instancijos teismo traktavimu. Apeliacinės instancijos teismas motyvuodamas sprendimą nurodė,

⁵⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2003-05-19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-612/2003.

⁵⁵ Dambrauskaitė A. Neįmanomumo įvykdyti prievolę įtaka sandorių galiojimui: principo „*Impossibilium nulla obligatio est*“ taikymas šiuolaikinėje teisėje. Jurisprudencija, 2009, Nr. 3(117), P. 329.

kad šalys susitarė nenugalimą jėgą traktuoti taip, kaip tai yra numatyta LRV 1996-07-15 d. nutarime Nr. 840 „*Dėl Atleidimo nuo atsakomybės esant nenugalimos jėgos (force majeure) aplinkybėms taisyklių patvirtinimo*“. Pagal šį nutarimą tiek teisėti, tiek ir neteisėti valstybės institucijų veiksmai (aktai) yra laikomi nenugalimos jėgos aplinkybėmis. Apeliacinės instancijos teismas pasisakė, kad valstybės veiksmai, kaip pagrindas visiškai ar iš dalies atleisti nuo civilinės atsakomybės, yra numatyti ir CK 2.253 str. 1 d. Lietuvos apeliacinis teismas nurodė, kad, priėmus 2000-09-05 d. LRV nutarimą Nr. 1056, atsakovas nebeteko teisės rinkti iš transporto priemonių savininkų mokesčių už važiuoklės atblokovimą. Taigi atsakovas negalėjo vykdyti sutarties įsipareigojimo pervesti 30 procentų surinkto mokesčio už transporto priemonių važiuoklės atblokovimą į Vilniaus miesto savivaldybės sąskaitą, todėl dalies sutartimi nustatytos piniginės prievolės atsakovas neįvykdė dėl objektyvių priežasčių ir pirmosios instancijos teismas turėjo pakankamą pagrindą atleisti jį nuo tokios šios prievolės dalies, kurios vykdymas tiesiogiai susijęs su mokesčio už transporto priemonių važiuoklės atblokovimą pajamų surinkimu ir pervedimu ieškovui. Išanalizavus šios Lietuvos apeliacinio teismo nutarties motyvus, darytina išvada, kad teismas tiek nenugalimą jėgą, tiek ir valstybės veiksmus traktuoja vienodai ir pastebima, jog teismas daro nuorodą į šalių susitarimą traktuoti nenugalimą jėgą kaip jį traktuojama LRV 1996-07-15 d. nutarime Nr. 840, nors pats teismas konstatuoja, jog vadovaujantis CK 6.253 str. 1 d. valstybės veiksmai yra savarankiškas pagrindas.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad LAT nors ir paliko galioti žemesniųjų instancijų teismų priimtus sprendimą bei nutartį, bet LAT šioje byloje išaiškino: „*Šis nutarimas, kaip valstybės valdžios veiksmas, dėl kurio atsakovai neteko galimybės vykdyti prievolę, įsigaliojo atsakovams dar nepraleidus prievolės pagal sutartį vykdymo termino, taigi pripažintinas aplinkybe, atleidžiančia atsakovus nuo civilinės atsakomybės už dalį sutarties vykdymo.*” Reiktų pastebėti, jog LAT LRV nutarimą šioje situacijoje vertina kaip valstybės veiksmus, kurie sutinka su LR CK 6.253 str. nuostatomis, įtvirtinančiomis juos kaip atskirą pagrindą, o žemesniųjų instancijų teismai LRV nutarimą vertino kaip nenugalimą jėgą (*force majeure*). Autoriaus vertinimu, LR teismų praktikoje tiek taikant valstybės veiksmų pagrindą, tiek nenugalimos jėgos pagrindą, teismas nėra jų aiškiai atskyręs, iš esmės jie vertinami, kaip vienas pagrindas, kuriam taikomi analoginiai reikalavimai. Tai atitiktų teisės doktrinoje nusistovėjusią poziciją, kuria remiantis valstybės veiksmai įeina į nenugalimos jėgos sąvoką, tačiau prieštarauja LR CK 6.253 str. 1 d., kurioje valstybės veiksmai yra reglamentuoti kaip atskiras civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo jos pagrindas.

Taip pat ir kitoje byloje LAT analizavo valstybės veiksmus remdamasis nenugalimos jėgos (*force majeure*) instituto pagrindu. Teisėjų kolegija 2004-11-22 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-621/2004, konstatavo, jog pareiškėjo nurodytos aplinkybės negali būti

pripažįstamos ir *force majeure* aplinkybėmis. Buvo nurodyta, jog pagal CK 6.212 straipsnį reikiamų finansinių išteklių neturėjimas nėra *force majeure* aplinkybė. Teismas išaiškino: „CK 6.212 straipsnio prasme *force majeure* galima pripažinti tik tokias aplinkybes, kurios atitinka keturis reikalavimus: aplinkybės atsiranda jau po sutarties sudarymo, o sutarties sudarymo metu jų nebuvo galima protingai numatyti, atsiradusios aplinkybės daro sutarties įvykdymą objektyviai negalimą, tos aplinkybės atsirado be šalies kaltės, šalis nebuvo prisiėmusi tų aplinkybių atsiradimo rizikos.”⁵⁶ Teismas įvertino, kad pareiškėjo nurodomos aplinkybės šių reikalavimų neatitiko. Teismas nurodė, jog, visų pirma, sutarties sudarymo metu šios aplinkybės jau buvo, o antra, „valstybės institucijų veiksmų pareiškėjo atžvilgiu taip pat negalima pripažinti *force majeure* aplinkybe, nes valstybės institucijos pradėjo pareiškėjo baudžiamąjį persekiojimą dėl paties pareiškėjo neteisėtų veiksmų.” Teismas pažymėjo, kad pareiškėjas išteisintas ne dėl jį reabilituojančių pagrindų, o išteisinamajame teismo nuosprendyje konstatuoti neteisėti pareiškėjo veiksmai (neteisėtos operacijos užsienio valiuta, surinktų iš fizinių asmenų 811 560 Lt negražinimas), taigi paties pareiškėjo neteisėti veiksmai lėmė atsakomąją valstybės reakciją.

Ypač reiktų atkreipti dėmesį į tai, jog LAT nurodė: „**Todėl šiuo atveju valstybės veiksmų *force majeure* negalima pripažinti.** Dėl šių motyvų teisėjų kolegija antrąjį kasacinio skundo argumentą atmeta kaip teisiškai nepagrįstą.” Kaip matoma ir šioje byloje LAT valstybės veiksmus vertina keldamas jiems analoginius kriterijus kaip ir nenugalimos jėgos aplinkybėms, netgi nurodydamas, jog bylos atveju valstybės veiksmai nėra pripažintini nenugalima jėga.

Remiantis antrajame skyriuje atlikta analize galima daryti tokias išvadas:

1) Nors valstybės veiksmai teisės doktrinoje yra priskiriami prie nenugalimos jėgos aplinkybių, LR CK 6.253 str. valstybės veiksmai yra įtvirtinti kaip atskiras civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindas.

2) Valstybės veiksmai nuo nenugalimos jėgos aplinkybių skiriasi šiais aspektais:

a) skirtingai negu nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybių atsiradimas, valstybės veiksmų atsiradimas visada yra sąlygojamas vieno teisės subjekto – valstybės – veikla arba neveikimu,

b) valstybės veiksmų atveju gali susiklostyti teisinė situacija, kada asmenį atleidus nuo civilinės atsakomybės šiuo pagrindu, valstybės institucijos ar pareigūno priimtas teisės aktas bus pripažintas neteisėtu, todėl atsiras subjektas, iš kurio bus įmanoma reikalauti žalos atlyginimo,

c) asmens atleidimas nuo civilinės deliktinės atsakomybės negalimas, kadangi šiuo atveju nėra asmens neteisėto neveikimo (ar veikimo): jis veikia pagal atitinkamas teisės normas

⁵⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2004-11-22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-621/2004.

ir jų nepažeidžia. Asmeniui negali kilti deliktinė civilinė atsakomybė, kadangi nėra esminio elemento, būtino deliktinei civilinei asmens atsakomybei, t.y. neteisėtų veiksmų, dėl šios priežasties ir nėra įmanomas asmens atleidimas nuo civilinės atsakomybės dėl valstybės veiksmų (jie doktrinoje priskirtini prie nenugalimos jėgos aplinkybių), kadangi tokiu atveju asmeniui civilinė deliktinė atsakomybė apskritai neatsiranda,

3) Lietuvos Respublikos teismų praktikoje valstybės veiksmai nėra griežtai atriboti nuo nenugalimos jėgos aplinkybių.

3. ATLEIDIMO NUO CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS PROBLEMATIKA NENUGALIMOS JĖGOS INSTITUTO KONTEKSTE

Atlikus nenugalimos jėgos aplinkybės sąvokos analizę bei jai nustatyti būtinus kriterijus kyla būtinybė išsiaiškinti atvejus, kada nenugalima jėga yra pagrindas atleisti asmenį nuo civilinės atsakomybės. Prof. habil. dr. V. Mikelėnas yra atkreipęs dėmesį, jog daugelyje teorinių darbų atleidimas nuo civilinės atsakomybės bei atvejai, kada civilinė atsakomybė visai neatsiranda, nėra aiškiai ir griežtai atribojami. Nagrinėdamas nenugalimos jėgos instituto taikymą akademikas pažymi: „*Kartais ta pati aplinkybė gali turėti skirtingą reikšmę, pvz., tais atvejais, kai civilinė atsakomybė atsiranda tik esant kaltei, nenugalima jėga reiškia, jog civilinė atsakomybė visai neatsiranda; tais atvejais, kai civilinė atsakomybė atsiranda be kaltės, nenugalima jėga yra atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindu.*” Vadovaujantis šiomis išvadomis kilo būtinybė atskirti griežtąją civilinę atsakomybę nuo civilinės atsakomybės, atsirandančios tik esant kaltei.

3.1. Kaltės, kaip būtinojo civilinės atsakomybės elemento, analizė

Nagrinėjamai temai išsamiai išanalizuoti yra būtina įsigilinti į kaltės, kaip būtiniosios civilinės atsakomybės sąlygos, klausimą. Tik išsiaiškinus, ar kaltė yra būtina deliktinės civilinės atsakomybės bei sutartinės civilinės atsakomybės sąlyga, bus galima tinkamai atsakyti į klausimus, kokiais atvejais asmuo turi būti atleidžiamas nuo sutartinės ar deliktinės civilinės atsakomybės nenugalimos jėgos (*force majeure*) pagrindu, o kokias atvejais asmeniui dėl nenugalimos jėgos aplinkybės poveikio deliktinė ar sutartinė civilinė atsakomybė apskritai neturėtų būti taikoma.

Bendroji taisyklė taikyti asmeniui civilinę atsakomybę tik esant kaltei yra atėjusi dar iš romėnų teisės. Asmuo atsakė už prievolės pažeidimą tik būdamas kaltas. Kaltė (*culpa*) buvo plačiai suprantama kaip teisės reikalaujamo elgesio nesilaikymas.⁵⁷ Digestuose sakoma: nėra kaltės, jei laikytasi visko, ko reikalaujama (Digestai 9.2.30.3)⁵⁸. Pagal sunkumo laipsnį kaltė skirstytina į kelias rūšis. Atsakomybė už prievolių pažeidimą priklausė nuo kaltės laipsnio (formas). Pavyzdžiui, asmuo už daikto žūtį atsakydavo tik esant kaltei: jeigu susidarė tokia situacija, jog šeimininko pritvirtintas daiktas, nuneštas smarkaus vėjo, apgadino kaimyno namą,

⁵⁷ Авторский коллектив. Римское частное право /под редакцией И. Б. Новицкого и И. С. Перетерского. Москва: Юристъ, 1999. Р. 349.

⁵⁸ Latin text of Justinian's Digest [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

<http://faculty.cua.edu/Pennington/Law508/Roman%20Law/JustinianDigest.htm> // aplankyta 2013-02-25 d.

tai šeimininkas atsakys tik tuo atveju, jeigu situacijos atsiradimą lėmė daikto savininko netinkami veiksmai, pavyzdžiui, daiktas buvo netinkamai pritvirtintas (Digestai).⁵⁹

Civilinė atsakomybė atsiranda tik esant skolininko kaltei, išskyrus įstatymų arba sutarties numatytus atvejus, kuriais civilinė atsakomybė atsiranda be kaltės. Kaltė yra subjektyvi civilinės atsakomybės sąlyga, išreiškianti teisės pažeidėjo santykį su padarytu teisės pažeidimu. Civilinėje teisėje kaltė suprantama kaip asmens veiksmų išorinis vertinimas pagal objektyvius elgesio standartus.⁶⁰ Baudžiamojoje teisėje kaltė suprantama kaip asmens psichinis santykis su jo daroma veika, o civilinėje teisėje kaltės sąvoka aiškinama kitaip: asmens kaltė yra konkretaus asmens elgesio tam tikro elgesio etalono neatitikimas (*bonus pater familias*). Elgesio etalonas yra atsargus, rūpestingas ir apdairus asmuo. Civilinė teisė kaltę supranta ne subjektyviai, o objektyviai, t.y. kaip asmens elgesio palyginimą su tam tikru standartu. Galiojančiame teisiniame reglamentavime yra įtvirtinta skolininko kaltės prezumpcija, išskyrus įstatymų numatytas išimtis, būtent skolininkas yra priverstas įrodinėti kaltės nebuvimą. LAT praktikoje laikomasi nuostatos, jog tais atvejais, kada skolininkas nustatomas, tai laikoma, kad jis yra kaltas dėl žalos, kol neįrodoma priešingai. Skolininko kaltės prezumpcija lemia, jog iš karto manoma, kad skolininkas elgėsi netinkamai, nepadarė visko rūpestingai ir apdairiai. Skolininko, kurio kaltė yra preziumuojama, civilinės atsakomybės klausimu LAT laikosi tokios pozicijos: „Šis privalo įrodinėti, kad veikė tokiu rūpestingumu ir apdairumu laipsniu, koks atitinkamoje situacijoje buvo būtinas, o žala atsirado dėl paprasto įvykio (*casus*) ar kvalifikuoto įvykio (*nenugalima jėga*), kurie pašalina jo atsakomybę.”⁶¹

Šiuolaikinėje civilinės teisės doktrinoje yra nusistovėjusi pozicija, kad asmens civilinei atsakomybei kilti būtinasis kriterijus yra kaltė. Ši nuostata yra plačiai įtvirtinta Europos bei pasaulio šalių civiliniuose kodeksuose. Štai LR CK 6. 248 str. 1 d. reglamentuoja: „Civilinė atsakomybė atsiranda tik tais atvejais, jeigu įpareigotas asmuo kaltas, išskyrus įstatymų arba sutarties numatytus atvejus, kuriais civilinė atsakomybė atsiranda be kaltės. Skolininko kaltė preziumuojama, išskyrus įstatymo numatytus atvejus.” Tokios nuostatos laikomasi ir LAT praktikoje, pripažįstant, kad kaltė yra būtina civilinės atsakomybės sąlyga: „Ketvirtoji civilinės atsakomybės sąlyga – kaltė pagal bendrąją taisyklę yra preziumuojama, išskyrus įstatymų numatytus atvejus (CK 6.248 straipsnio 1 dalis).”⁶² Asmens kaltės reikalavimas priteisiant nuostolius yra įtvirtintas ir kitų šalių civiliniuose kodeksuose, pvz. Vokietijos civilio kodekso 280 str., analogiškai CK 6. 248 str. 1 d., yra nustatyta skolininko kaltės prezumpcija⁶³.

⁵⁹ Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė...// ten pat, P. 231.

⁶⁰ Autorių kolektyvas. Civilinė teisė: Prievolių...// ten pat, P. 188.

⁶¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2001-09-19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-763/2001.

⁶² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2010-03-16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-107/2010.

⁶³ Selelionytė-Drukteinienė S. Sutartinė atsakomybė: grįsta kalte ar be kaltės? Jurisprudencija, 2011, 18 (4). P. 1420.

Civilinėje teisėje asmens kaltė suprantama objektyviai, t.y. kaip žalą padariusio asmens elgesio išorinis vertinimas pagal objektyvaus elgesio kriterijus.⁶⁴ Vertinant asmens elgesį yra remiamasi protingo, apdairaus bei rūpestingo asmens elgesio standartas, kuris taip pat buvo žinomas dar Romos teisininkams - *bonus pater familias*. LAT šiuo klausimu yra pasakyta: „*Sprendžiant klausimą, ar yra kaltė, civilinėje teisėje vadovaujamosi protingumo, rūpestingumo, atidumo kriterijais, pagal kuriuos vertinamas žalą padariusio asmens elgesys.*”⁶⁵ Kalte civilinėje teisėje pripažįstama tai, kad asmuo atitinkamoje situacijoje nesielgė pakankamai rūpestingai ir apdairiai, kiek iš jo protingai buvo galima tikėtis. CK 6. 263 str. 1 d. įpareigoja kiekvieną asmenį laikytis tokio elgesio taisyklių, kad savo veiksmais (veikimu, neveikimu) nepadarytų žalos kitam asmeniui. E. Norkūnas priėjo išvados, kad kaltė, kaip civilinė atsakomybės sąvoka, suprantama kaip subjektyvusis (faktinis) nesąžiningumas - asmens nesugebėjimas konkrečioje situacijoje būti reikiamai rūpestingam, apdairiam bei atidžiam.⁶⁶

Įstatymo nustatytais atvejais civilinė atsakomybė galima be kaltės. Tai yra kaltės principo išimtis, pavyzdžiui, jei asmuo užsiima rizikinga veikla (pvz. gyvūnų savininkams, pastatų savininkams, transporto priemonių savininkams ir kt.) tokia atsakomybė yra vadinama griežtąja civiline atsakomybe, taip pat absoliučia civiline atsakomybe. Griežtosios civilinės atsakomybės atveju kaltė nėra būtinasis kriterijus civilinei atsakomybei atsirasti. Ją taikant nėra svarbu, koks buvo asmens elgesys, ar jis atitiko visus asmens elgesio atidumui ir rūpestingumui keliamus reikalavimus. Netgi nustačius, jog šis asmuo laikėsi visų atidumui bei rūpestingumui keliamų reikalavimų, nebūtų pagrindo jį atleisti nuo civilinės atsakomybės, nes su skolininko kalte susijusios aplinkybės nėra reikšmingos.⁶⁷ LR CK prie griežtosios civilinės atsakomybės priskiria:

1. Verslininko atsakomybė už sutarties nevykdymą (CK 6.256 str. 4 d.);
2. Statinio savininko (valdytojo) atsakomybė (CK 6.266 str.);
3. Gyvūnų savininko (valdytojo) atsakomybė (CK 6.267 str.);
4. Didesnio pavojaus šaltinio valdytojo atsakomybė (CK 6. 270 str.)
5. Valstybės atsakomybė už neteisėtais valdžios aktais padarytą žalą, už žalą vykdant teisingumą, padarytą neteisėtais veiksmais įstatyme išvardytais atvejais (CK 6.271 str., 6.272 str.);
6. Saugotojo atsakomybė atlygintino saugojimo atveju (CK 6.845 str. 2 d.);
7. Profesionalaus saugotojo atsakomybė (CK 6.845 str. 2 d.).

⁶⁴ Norkūnas A., Selelionytė-Drukteinienė S. Civilinės atsakomybės praktikumas. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2009. P. 61.

⁶⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2001-11-14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1140/2001.

⁶⁶ Norkūnas A. Kaltė kaip civilinės atsakomybės pagrindas. Jurisprudencija, 2002, 28(20). P. 120.

⁶⁷ Autorių kolektyvas. Civilinė teisė: Prievolių...// ten pat, P. 191.

8. Gamintojo, importuotojo, tiekėjo, pardavėjo atsakomybė už nekokybiškais produktais padarytą žalą (CK 6.292 str.);
9. Paslaugų teikėjo atsakomybė dėl nekokybiška paslauga padarytos žalos (CK 6.292 str.);
10. Branduolinio įrenginio operatoriaus atsakomybė (CK 6.299 str., nurodo, kad skirsnio nuostatos netaikomos atlyginant branduolinę žalą pagal konvenciją).

Iš aukščiau išdėstytos medžiagos galima padaryti išvadą, jog nesant asmens kaltės civilinė atsakomybė nekyla, tačiau yra šios taisyklės išimtis, kada asmeniui yra taikoma griežtoji civilinė atsakomybė. Šiuo atveju civilinei atsakomybei kilti kaltės kriterijus nėra svarbus, o svarbiausias kriterijus yra pats asmens elgesys, priešingas teisei (pažeidžiantis sutartį). A. Norkūnas teigia: „Civilinės atsakomybės be kaltės pagrindą sudaro neteisėti veiksmai - teisei objektyviai prieštaraujanti veika.“⁶⁸

Nagrinėjamo klausimo detalesnei analizei būtina paminėti, jog civilinės atsakomybės be kaltės „griežtumo“ laipsnis taip pat gali skirtis. XIX a. antrojoje pusėje, vystantis pramonei, daugėjant pavojingų šaltinių, kurių iki galo negali valdyti žmogus, atsakomybės tik esant kaltei principą taikyti praktikoje darėsi vis sudėtingiau. Pradėta suprasti, kad tokio principo taikymas absoliučiai visose įmanomose situacijose neatitinka teisingumo principo, kadangi nepateisinamai pažeidžiami žalą patyrusio asmens interesai. Dėl šios priežasties atsiranda atskira civilinės atsakomybės rūšis - griežtoji civilinė atsakomybė (angl. *strict liability*; pranc. *responsabilité inconditionnelle*; vok. *Gefährdungshaftung*). Teorinis šios atsakomybės pagrindas - rizikos (angl. *risk*; pranc. *risque*; vok. *Gefährdung*) teorija. Remiantis šia teorija rizika yra pripažįstama esminiu civilinės atsakomybės be kaltės elementu. Kaip teigia V. Mikelėnas, šios teorijos esmę sudaro postulatą: „Jeigu asmens veikla ar jo veikloje naudojami daiktai kelia didesnę žalą atsiradimo riziką, o šis asmuo, nors ir suvokdamas egzistuojančią riziką, tačiau jos nepaisydamas savo veiklos neatsisako, vadinasi jis prisiima visą atsakomybę už rizikos materializavimąsi, t.y. už žalą atsiradimą.“⁶⁹ Rizika - tai asmens supratimas, kad jo veikla, pavyzdžiui, padidinto pavojaus šaltinio valdytojo, neprieštarauja teisės aktams, vykdoma pagal jų nuostatus, bet yra didesnė tikimybė, kad gali padaryti žalą kitų asmenų turtui ar sveikatai. Esant tokiam požiūriui į riziką, rizika turi būti traktuojama kaip minimalaus lygio kaltė.⁷⁰

Dabartinės lietuvių kalbos žodyne rizika yra apibrėžiama, kaip galimas pavojus, galimas nepasisekimas, leidimasis į pavojingą žygį, veikimas tikintis geros baigties.⁷¹ Todėl galima teigti,

⁶⁸ Norkūnas A. Kaltė kaip civilinės...// ten pat, P. 120.

⁶⁹ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos// ten pat, P. 229.

⁷⁰ Авторский коллектив. Гражданское право: учебник. I Том/ответственный редактор Суханов Е. А.; Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова. Москва : Волтерс Клувер, 2007. P. 613.

⁷¹ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://dz.lki.lt/get/45906> // aplankyta 2013-02-25 d.

kad padidinto pavojaus šaltinio valdytojo atidumui bei rūpestingumui galima kelti didesnius reikalavimus. Didesnių reikalavimų laipsnis turi priklausyti nuo padidinto pavojaus šaltinio potencialios žalos padarymo kitų asmenų turtui ar sveikatai, taip pat aplinkai, tikimybės. Šie reikalavimai gali būti keliami iki tokio laipsnio, jog asmeniui, padidinto pavojaus šaltinio valdytojui, griežtoji civilinė atsakomybė bus taikoma visais atvejais, nepaisant jokių išimčių: jis nebus nuo civilinės atsakomybės atleidžiamas jokiais pagrindais, net ir esant nenugalimai jėgai. Tokio pavojaus šaltinio akivaizdžiausiu pavyzdžiu yra branduolinės jėgainės, vieną kurių kaip branduolinės energetikos valstybė turi ir Lietuvos Respublika. Dėl visų aukščiau įvardytų priežasčių tarptautinėje teisėje yra branduolinio reaktoriaus operatoriaus civilinė atsakomybė už jo padarytą žalą yra įvardijama remiantis ne mums įprastu griežtosios civilinės atsakomybės terminu, o nurodant, jog operatoriaus atsakomybė yra absoliuti. Civilinė atsakomybė už branduolinę žalą yra nustatyta 1963-05-21 d. Vienos konvencijoje IV str.: „*Operatoriaus atsakomybė už branduolinę žalą pagal šią Konvenciją yra absoliuti.*”⁷² Absoliučios atsakomybės doktrina buvo taikoma, šaltiniams kurie galėtų būti klasifikuojami kaip „*ultrapavojingi*”, taigi privatus asmuo atsakingas už žalą sukėlusį veikimą galėtų būti absoliučiai atsakingas už padarytą žalą asmenims ar turtui.⁷³

O. S. Ioffe atkreipia dėmesį į tai, jog viena svarbiausių technikos savybių yra susijusi su neįmanomu technikos naudojimu be jos naudojimo saugai keliamų reikalavimų paisymo. Autorius nurodo, jog pati technika (technologija) vystosi greičiau, negu jos saugiam naudojimui keliami reikalavimai, t.y. akivaizdu, juk saugos reikalavimai tam tikros technikos naudojimui negali atsirasti anksčiau, negu sukuriama pati technika. Dėl šios priežasties technikos naudojimas visada yra susijęs su rizika: net ir laikantis visų saugumo reikalavimų bus padaryta žala, todėl būtų neprotinga ir neteisinga asmeniui netaikyti civilinės atsakomybės ar jį nuo civilinės atsakomybės atleisti, jeigu net ir nėra jo kaltės.⁷⁴

⁷² 1963-05-21 d. Vienos konvencija dėl civilinės atsakomybės už branduolinę žalą [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://tar.tic.lt/Default.aspx?id=2&item=results&aktoid=A8849840-D2CC-499F-B74A-98F8A33F322C> // aplankyta 2013-02-27 d.

⁷³ Authors collective. Absolute Liability and the Federal Tort Claims Act. Stanford Law Review, 1953, Vol. 5, No. 2. P. 274 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://heinonline.org.skaitykla.mruni.eu/HOL/Page?handle=hein.journals/stflr5&div=29&collection=journals&set_as_cursor=13&men_tab=srchresults&terms=Absolute|Liability|and|the|Tort|Claims|Act&type=matchall // aplankyta 2013-03-17 d.

⁷⁴ Иоффе О. С. Обязательственное право. Юридическая литература: Москва, 1975. P. 149.

3.2. Atleidimo nuo civilinės atsakomybės ir civilinės atsakomybės netaikymo atribojimas

Kaltės, kaip būtinojo civilinės atsakomybės elemento, analizė leido nusistatyti kriterijų, kuriuo vadovaujantis bus atskirtas atleidimas nuo civilinės atsakomybės nuo civilinės atsakomybės netaikymo.

CK 6.253 str. 1 d. reglamentuoja, jog tam tikrais atvejais, vadovaujantis šiame straipsnyje nustatytais pagrindais, civilinė atsakomybė asmeniui gali būti netaikoma arba asmuo gali būti visiškai ar iš dalies atleidžiamas nuo civilinės atsakomybės. Minėtame straipsnyje yra pateikiamas šių pagrindų sąrašas, taip pat pateikiama kiekvieno pagrindo sąvoka. CK 6.253 str. 9 d. nedviprasmiškai nurodo, kad pateikiamas sąrašas nėra baigtinis, įstatymai ar šalių susitarimai gali numatyti ir kitokius civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo jos pagrindus.

CK 6.253 str. pagrindai, kuriais remiantis civilinė atsakomybė yra netaikoma ar asmuo gali būti atleidžiamas nuo civilinės atsakomybės, yra „*saplakti*“ į vieną straipsnį. Įstatymo leidėjas nėra nurodęs, kokio pagrindo taikymas lemia tai, kad asmeniui civilinė atsakomybė netaikoma ir kokių atveju civilinė atsakomybė asmeniui atsiranda, bet nurodytu pagrindu jis nuo atsakomybės yra atleidžiamas. Taip pat lieka neaišku ir tai, ar yra galimi atvejai, kada vienas ir tas pats straipsnyje numatytas pagrindas gali lemti, kad vienoje situacijoje, esant tam tikroms aplinkybėms, jis bus pagrindu civilinės atsakomybės netaikymui, o kitais atvejais, remiantis tuo pačiu pagrindu, asmuo galės būti nuo civilinės atsakomybės taikymo atleistas visiškai arba iš dalies. Kadangi minėto straipsnio 2 d. kaip vienas aukščiau minimų pagrindų yra įtvirtinta ir nenugalima jėga, šio darbo temos išsamiai analizei atlikti, reikia atsakyti į aukščiau iškeltus klausimus:

1) Ar nenugalima jėga yra pagrindas civilinės atsakomybės netaikymui arba atleidimui nuo civilinės atsakomybės (visiškai ar iš dalies)?

2) Ar nenugalima jėga gali būti skirtingose situacijose ir pagrindų atleisti asmenį nuo civilinės atsakomybės, ir pagrindų civilinės atsakomybės netaikymui?

Toliau šiame poskyryje bus atsakyta į šiuos abu pateiktus klausimus.

CK 6.253 str. 2 d. pateikiamas nenugalimos jėgos apibrėžimas ir yra nuoroda į 6.212 str., todėl, visų pirma, pradedama ieškoti atsakymų į pateiktus klausimus remiantis būtent šiuo straipsniu. Jau pirmojoje straipsnio dalyje nustatyta: „*Šalis atleidžiama nuo atsakomybės už sutarties nevykdymą, jeigu...*“. Iš tiesų, dėl 6.212 str. 1 d. atsiranda tam tikro neaiškumo bandant atsakyti į išsikeltus klausimus: šis straipsnis yra įstatymo leidėjo CK 6 knygos XVII skyriuje „*Sutarčių neįvykdymo teisinės pasekmės*“ ir jame yra vartojamos ne „*asmens*“ ar „*skolininko*“ sąvokos, o būtent „*šalies*“ sąvoka. Atsižvelgiant į šias aplinkybes galima pagrįstai kelti naują klausimą, ar asmuo nuo civilinės atsakomybės nenugalimos jėgos

pagrindu gali būti atleidžiamas tik sutartinės civilinės atsakomybės atveju, o deliktinės civilinės atsakomybės atveju asmeniui atsakomybė nėra taikoma?

CK šeštosios knygos komentare, aptariant 6. 253 str. 1 d., yra nurodoma, kad minimame straipsnyje vartojama sąvoka „civilinės atsakomybės netaikymas“ yra platesnė sąvoka, negu „atleidimas nuo civilinės atsakomybės“, pirmoji sąvoka apima ne tik šiame straipsnyje nurodomus atvejus, bet ir visus kitus atvejus, kada civilinė atsakomybė apskritai neatsiranda. Kaip pavyzdys yra pateikiamas priešastinio ryšio ar kitos būtinosios sąlygos civilinei atsakomybei atsirasti nebuvimas. Aiškinant antrąją sąvoką komentare yra nurodoma, jog asmuo gali būti nuo civilinės atsakomybės atleistas visiškai ar iš dalies, kada net ir esant visoms sąlygoms civilinei atsakomybei atsirasti asmuo įrodo, kad egzistuoja pagrindas atleisti asmenį nuo jam keliamos civilinės atsakomybės. Komentare apibūdinami atvejai, kada civilinė atsakomybė netaikoma ar asmuo yra nuo jos atleidžiamas (visiškai ar iš dalies), tačiau šių terminų sąvokos nėra pateikiamos.⁷⁵ PETL principų⁷⁶ 7:102 str. „Gynybos priemonės nuo griežtosios atsakomybės“ 1 d. yra nurodyta: „Griežtoji atsakomybė gali būti netaikoma ar sumažinama, jeigu žala atsirado dėl nenumatomos bei neįveikiamos a) gamtos jėgos (*force majeure*) ar b) trečiosios šalies veikimo“⁷⁷. Taigi matyti, kad čia nenumatomas jėga (*force majeure*) nurodoma būtent kaip pagrindas asmenį atleisti nuo civilinės atsakomybės griežtosios civilinės atsakomybės atveju. Tokią išvadą galima daryti atsižvelgiant į tai, kad straipsnyje yra nurodyta, jog griežtoji atsakomybė gali būti sumažinta, kadangi civilinės atsakomybės netaikyti iš dalies nėra įmanoma (ji atsiranda arba neatsiranda), tai leidžia manyti, jog šiame straipsnyje numatytas atleidimas nuo civilinės atsakomybės, o ne civilinės atsakomybės netaikymas. Reiktų paminėti, jog pavartoto angliško žodžio „*exclude*“ reikšmė yra *neįtraukti, pašalinti, atimesti*, tačiau atsižvelgus į loginę straipsnio struktūrą galima suprasti, jog šiame straipsnyje yra minimas atleidimas nuo civilinės atsakomybės.

Jau nagrinėjant deliktinę civilinę atsakomybę išsiaiškinta, kad tais atvejais, kada civilinė atsakomybė kyla asmeniui tik esant kaltei, nenumatomas jėga nėra pagrindas atleisti asmenį nuo civilinės atsakomybės, kadangi civilinė atsakomybė tokiais atvejais tiesiog neatsiranda. Šiame skyriuje būtina atsakyti į klausimą, kokia yra sutartinė civilinė atsakomybė, pagrįsta kalte ar be kaltės?

LR teismų praktikoje yra nusistovėjusi pozicija, jog sutartinė civilinė atsakomybė atsiranda už sutartinės prievolės neįvykdymą arba netinkamą įvykdymą (CK 6.246 str. 1 d.,

⁷⁵ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras...// ten pat, P. 350.

⁷⁶ Principles of European tort law [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://civil.udg.edu/php/biblioteca/items/283/PETL.pdf> // aplankyta 2013-03-16 d.

⁷⁷ PETL principų 7: 108 (1): „*Strict liability can be excluded or reduced if the injury was caused by an unforeseeable and irresistible a) force of nature (force majeure), or b) conduct of a third party.*”

6.256 str. 1 d.). Kaip deliktinės civilinės atsakomybės atveju, taip ir sutartinės civilinės atsakomybės atveju, bendrosios civilinės atsakomybės atsiradimo sąlygos yra neteisėti veiksmai (CK 6.246 str.), priešastinis ryšys (CK 6.247 str.), kaltė (CK 6.248 str.), žala ir nuostoliai (CK 6.249 str.). LAT praktikoje yra pripažįstama, jog abiejų rūšių civilinei atsakomybei kilti yra būtina nustatyti visų keturių sąlygų buvimą. Į iškeltą klausimą, kokia yra sutartinė civilinė atsakomybė, pagrįsta kalte ar be kaltės, atsakė dr. A. Selelionytė – Drukteinienė savo straipsnyje „*Sutartinė atsakomybė: grįsta kalte ar be kaltės?*“ Šio straipsnio autorė priėjo išvados, kad skirtingai nei bendrosios teisės valstybėse bei tarptautinės teisės dokumentuose, pagal Lietuvos teisės išėities poziciją sutartinė atsakomybė kyla už kaltę; griežtos atsakomybės atvejai traktuotini kaip išimtis iš bendrosios taisyklės. Tuo atveju, kada nei įstatyme, nei sutartyje nėra numatyta, ar civilinė atsakomybė už sutarties pažeidimą atsiranda esant kaltei ar be kaltės, esminę reikšmę turi prievolės esmė: jeigu prievolės esmę sudarė pareiga užtikrinti tam tikro laipsnio atidumo, rūpestingumo laipsnį, prievolę pažeidusi šalis šiuo atveju atsakys už kaltais veiksmais sukeltą žalą. Jeigu prievolės esmę sudarė pareiga pasiekti tam tikrą rezultatą, prievolę pažeidusiai šaliai, verslininkui, bus taikoma griežtoji civilinė atsakomybė, o ne verslininkui už kaltę, kadangi LR CK neįtvirtina bendro pobūdžio normos, numatančios atsakomybės standartą prievolės pasiekti tam tikrą rezultatą pažeidimo atveju. Dr. A. Selelionytė – Drukteinienė teigia: „*Lietuvos teisės analizė atskleidė, kad kaip ir kitose valstybėse bei pagal analizuotus tarptautinės teisės dokumentus yra sutarčių, kurių prievolę sudaro skirtingo turinio pareigos, todėl šių sutarčių neįvykdymo atveju būtina aiškintis, kokia konkreti pareiga yra pažeista – už vienos pažeidimą sutartinė atsakomybė gali kilti tik nustatčius visas atsakomybės sąlygas, už kitos – be kaltės.*“⁷⁸

Taip pat reikia atsižvelgti ir į sutartį vykdančio subjekto statusą. Verslas yra veikimas savo rizika, todėl pagal galiojantį teisinį reglamentavimą verslininkui tenka neigiamų jo veiklos padarinių rizika.⁷⁹ CK 6.256 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad verslininko sutartinė atsakomybė atsiranda be kaltės (t. y. atsakomybė verslininkui yra taikoma už nuostolių padarymo faktą), nebent įstatymai ar sutartis numato kitaip: „*Kai sutartinės prievolės neįvykdo ar netinkamai ją įvykdo įmonė (verslininkas), tai ji atsako visais atvejais, jei neįrodo, kad prievolės neįvykdė ar netinkamai ją įvykdė dėl nenugalimos jėgos, jeigu įstatymai ar sutartis nenumato ko kito.*“ Taigi verslui (sutarties šaliai užsiimančiai verslu, tai yra vykdanči ūkinę – komercinę veiklą) yra taikoma griežtoji civilinė atsakomybė, t.y. verslo subjektas už sutarties pažeidimą atsako be kaltės, tai savo ruožtu lemia, kad verslininkas nuo sutartinės civilinės atsakomybės nenugalimos

⁷⁸ Selelionytė-Drukteinienė S. Sutartinė atsakomybė: grįsta...// ten pat, P. 1438.

⁷⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010-11-19 d. Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga II (vartojimo pirkimo-pardavimo, vartojimo rangos, civilinės atsakomybės vartojimo teisiniuose santykiuose taikymo klausimai) Nr. AC-33-1, kat. 45.2; 52.2; 90; Teismų praktika 33.

jėgos pagrindu yra atleidžiamas, o ne civilinė atsakomybė šiuo pagrindu jam yra netaikoma. LAT 2010-11-19 d. apžvalgoje „*Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga II (vartojimo pirkimo – pardavimo, vartojimo rangos, civilinės atsakomybės vartojimo teisiniuose santykiuose taikymo klausimai)*”⁸⁰ išaiškino, jog vadovaujantis CK 6.256 straipsnio 4 dalimi verslininko (CK 2.4 straipsnio 2 dalis) sutartinė atsakomybė atsiranda be kaltės. LAT nurodė: „*Verslas yra veikimas savo rizika, todėl verslininkas turi prisiimti neigiamų savo veiklos padarinių riziką. Verslininkui sutartinė civilinė atsakomybė netaikoma tuo atveju, jei jis įrodo, kad prievolės neįvykdė ar netinkamai ją įvykdė dėl nenugalimos jėgos.*” Ši LAT išvada reikalauja detalesnio patikslinimo, kadangi nėra iki galo griežtai atribotas civilinės atsakomybės netaikymas bei atleidimas nuo civilinės atsakomybės.

LAT aukščiau minėtoje apžvalgoje konstatavo, jog verslininkams taikoma sutartinė civilinė atsakomybė yra griežtoji, tai lemia, kad verslininkams civilinė atsakomybė atsiranda nepriklausomai nuo vienos iš būtinųjų sąlygų civilinei atsakomybei kilti – kaltės. Šioje apžvalgoje turėtų būti papildomai detalizuota, kad verslininkui sutartinė civilinė atsakomybė, jam kylanti be kaltės, t.y. esant tik trimis kriterijams iš keturių, būtinų civilinei atsakomybei atsirasti, yra ne netaikoma „*jei jis įrodo, kad prievolės neįvykdė ar netinkamai ją įvykdė dėl nenugalimos jėgos*”, o jis yra atleidžiamas nuo civilinės atsakomybės nenugalimos jėgos pagrindu. Šiuo atveju civilinė atsakomybė už sutartinių įsipareigojimų nevykdymą atsiranda, tačiau nenugalima jėga yra pagrindas verslininką nuo jos atleisti.

3.3. Atleidimą nuo civilinės atsakomybės nenugalimos jėgos pagrindu reglamentuojančių teisės aktų analizė

Lietuvos Respublikos Vyriausybė 1996-07-15 d. priėmė nutarimą Nr. 840 „*Dėl atleidimo nuo atsakomybės esant nenugalimos jėgos (force majeure) aplinkybėms taisyklių patvirtinimo*“⁸¹. Nagrinėjamos temos kontekste yra tikslinga šio Vyriausybės nutarimo analizė, taip pat šio nutarimo priėmimo priežastys. Išsiaiškinę visas šio nutarimo atsiradimo aplinkybes bus atsakyta į klausimus, kodėl šis nutarimas buvo priimtas, kas lėmė tai, kad atleidimo nuo civilinės atsakomybės reguliavimas šia dalimi buvo perkeltas iš įstatyminio į poįstatyminį lygmenį bei kokia yra nutarimo Nr. 840 reikšmė, atleidžiant asmenį nuo civilinės atsakomybės.

Jau pačioje nutarimo Nr. 840 pradžioje randama nuoroda, kad šis nutarimas priimtas vadovaujantis Lietuvos Respublikos Prekybos, pramonės ir amatų rūmų įstatymu, todėl pirmiausia bus pradėta ieškoti šio nutarimo Nr. 840 priėmimo ištakų nurodytame įstatyme.

⁸⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010-11-19 d. Vartotojų teisių apsauga...//ten pat.

⁸¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996-07-15 d. nutarimas Nr. 840 „Dėl Atleidimo nuo atsakomybės esant nenugalimos jėgos (force majeure) aplinkybėms taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės Žinios, 1996, Nr. 68-1652.

Kadangi nutarimas Nr. 840 priimtas 1997-07-15 d., kada galiojo ankstesnė, o ne aktuali šiuo metu minimo įstatymo redakcija, todėl ir bus nagrinėjama ne šiuo metu galiojanti, o nuo 1995-12-06 d. iki 1997-07-23 d. galiojusi įstatymo redakcija⁸².

Lietuvos Respublikos Prekybos, pramonės ir amatų rūmų įstatymo, LRV nutarimo Nr. 840 priėmimo metu galiojusios redakcijos 5 str. 1 d. 9 p. reglamentavo: „*Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatyta tvarka išduoda įvairių formų prekių kilmės dokumentus ir force majeure aplinkybes liudijančias pažymas.*” Taigi, LRV nutarimas Nr. 840 buvo priimtas įgyvendinant Lietuvos Respublikos Prekybos, pramonės ir amatų rūmų įstatymą, kadangi įstatyme viena iš Rūmų atliekamų funkcijų yra numatyta pažymų, liudijančių nenugalimos jėgos aplinkybes, išdavimas. Nagrinėjamos temos kontekste, atsižvelgiant į tai, kad visais atvejais skolininkas, siekdamas būti atleistas nuo civilinės atsakomybės nenugalimos jėgos pagrindu, privalo pats įrodyti šių aplinkybių buvimą, o tai būna gana sunku, tad toliau bus atsakyta į klausimus, susijusius su Rūmų išduodamos pažymos, liudijančios buvus nenugalimos jėgos aplinkybes, įrodomąja verte bei klausimus, susijusius su šios pažymos paskirtimi: koks yra jos vaidmuo, t. y. reikšmė praktikoje, atleidžiant asmenį nuo civilinės atsakomybės nenugalimos jėgos pagrindu, kokį vaidmenį atlieka ši pažyma verslo subjektų tarpusavio santykiuose.

Jau išsiaiškinta, kad Rūmai atlieka įstatymo jiems priskirtas funkcijas, iš kurių viena yra pažymų apie nenugalimos jėgos aplinkybes išdavimas. Šių pažymų išdavimo tvarką reglamentuoja ne tik nutarimas Nr. 840, kuris nurodo, kas yra nenugalima jėga bei asmenų pareigos, tokios kaip pranešimas apie šias aplinkybes kitai šaliai ir pan., bet ir dar vienas teisės aktas – LRV 1997-03-13 d. nutarimas Nr. 222 „*Dėl Nenugalimos jėgos (force majeure) aplinkybes liudijančių pažymų išdavimo tvarkos patvirtinimo*”⁸³.

Visų pirma atkreiptinas dėmesys į tai, kad nė vienas teisės aktas nenurodo, kokia yra pažymos, liudijančios buvus *force majeure* aplinkybes, teisinė galia. Įstatyme yra nurodyta Rūmų funkcija – pažymų išdavimas. Pačiose Atleidimo nuo civilinės atsakomybės esant nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybėms taisyklėse, patvirtintose nutarimu Nr. 840, tokios pažymos apskritai nėra minimos. Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, kad ir pažymų išdavimo tvarką nustatančiame nutarime Nr. 222 nėra reglamentuota, kokia yra šių pažymų teisinė galia. Teisės aktai nenustato nei pažymos apie nenugalimos jėgos aplinkybes paskirties, kokios yra jos panaudojimo galimybės, nei juridinės galios, atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad teisės aktuose nėra net užsimenama apie šios pažymos panaudojimo būdus, nerandame nė vienos teisės normos, susijusios su šios pažymos panaudojimu bei jos reikšme, pažymos statuso nustatymu.

⁸² Lietuvos Respublikos prekybos, pramonės ir amatų rūmų įstatymas // Valstybės Žinios, 1995, Nr. 99-2201.

⁸³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997-03-13 d. nutarimas Nr. 222 „*Dėl Nenugalimos jėgos (force majeure) aplinkybes liudijančių pažymų išdavimo tvarkos patvirtinimo*” // Valstybės Žinios, 1997, Nr. 24-556.

Vienintelėje Vilniaus prekybos, pramonės ir amatų rūmų internetinėje svetainėje yra nuoroda apie šios pažymos praktinę reikšmę. Svetainėje nurodoma, jog Rūmų išduodamos pažymos turi didesnę įrodomąją galią negu kitos įrodinėjimo priemonės: „*Rūmų, kaip valstybės įgaliotos institucijos, išduota pažyma yra oficialus rašytinis įrodymas, turintis didesnę įrodomąją galią nei kitos įrodinėjimo priemonės. Konstatavus force majeure aplinkybes asmuo atleidžiamas nuo atsakomybės už sutarties neįvykdymą.*”⁸⁴ Kitų, teritoriniu pagrindu suskirstytų Rūmų pateiktoje viešoje informacijoje nėra nurodyta, kokia yra pažymos, liudijančios nenugalimos jėgos aplinkybių buvimą, teisinė reikšmė. Galima atkreipti dėmesį, kad Kauno prekybos, pramonės ir amatų rūmai internetinėje svetainėje⁸⁵ nurodo, kokios yra nenugalimos jėgos konstatavimo teisinės pasekmės, t. y. atleidimas nuo civilinės atsakomybės, tačiau nenurodo, kokia yra šios pažymos juridinė reikšmė bei tai, kad apie nenugalimos jėgos buvimą ar nebuvimą konkrečiu atveju, iškilus teisminiam ginčui, visada spęs teismas, o išduota pažyma bus tik vienas iš teismo nagrinėjamų įrodymų.

Nenugalimos jėgos pažymos paskirtį galima atrasti verslo subjektų tarpusavio santykių reguliavimo kontekste. LR Prekybos, pramonės ir amatų rūmų įstatymo 2 str. numato, kad Rūmai yra savanoriški juridinių bei fizinių asmenų, užsiimančių LR įstatymų reglamentuojama ekonomine veikla, susivienijimai, ne pelno organizacijos, įgyvendinančios verslo savivaldos principus. Taip pat Rūmų paskirtį galima suprasti atsižvelgiant į jų funkcijas: prekybos, pramonės, statybos, transporto, ryšių, amatų ir kitų verslo bei ūkio šakų plėtros skatinimas; konsultacinių, informacinių bei kitų paslaugų teikimas; Rūmų arbitražo steigimas; atstovavimas savo nariams bendradarbiaujant su valstybės, valdžios ir valdymo institucijomis, užsienio šalių ūkio subjektais ir valstybinėmis institucijomis. LR Prekybos, pramonės ir amatų rūmų asociacijos tinklapyje nurodoma: „*Svarbiausias Lietuvos prekybos, pramonės ir amatų rūmų kaip verslo savivaldos organizacijos tikslas - atstovauti savo narių interesams bei teikti jiems reikalingas paslaugas.*”⁸⁶

Įvertinus aukščiau esančioje pastraipoje nurodytą informaciją galima daryti išvadą, kad, atsižvelgiant į Rūmų vykdomas funkcijas bei jų paskirtį, pažymos apie *force majeure* aplinkybes yra skirtos teisinių konfliktinių situacijų atsiradimo prevencijai tarp verslo subjektų. Rūmai, skirtingai negu teismas, turi labai griežtus bei trumpus terminus (nutarimo Nr. 222 4 str. nustato 10 kalendorinių dienų terminą asmens prašymo išnagrinėjimui), per kuriuos šie privalo pateikti pažymą apie nenugalimos jėgos aplinkybes ar motyvuotą atsisakymą tokiai pažymai išduoti.

⁸⁴ Vilniaus prekybos, pramonės ir amatų rūmų internetinė svetainė [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.cci.lt/lt/paslaugos_verslui/isduodami_dokumentai/force_majeure_pazymos // aplankyta 2013-02-15 d.

⁸⁵ Kauno prekybos, pramonės ir amatų rūmų internetinė svetainė [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://chamber.lt/LT/Pradzia/Paslaugos/Dokumentai/Force-Majeure-pazymos> // aplankyta 2013-02-15 d.

⁸⁶ Lietuvos Prekybos, pramonės ir amatų rūmų asociacijos internetinis tinklapis [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.chambers.lt/lt/?m=2> // aplankyta 2013-02-17 d.

Tokia pažyma, išduota autoritetingos institucijos, vykdančios savo funkcijas, turi kitai sutarties šaliai įrodomąją vertę iš tiesų buvus nenugalimos jėgos aplinkybėms, kurių išdavyme kita sutarties šalis neturėjo galimybės įvykdyti prisiimtą įsipareigojimą. Ši pažyma atlieka prevencinę funkciją nuo teisminių ginčų bei skatina normalaus dialogo tarp verslo subjektų buvimą, kadangi sutarties įvykdymo reikalaujančiai šaliai yra pateikiama kompetentingo subjekto nepriklausomai įvertinta situacija ir šaliai jau nebereikia pasikliauti tik skolininko „*garbės žodžiu*“. Lietuvos apeliacinis teismas yra nurodęs, kad šalių (verslininkų) veikloje atsiranda atvejai, kai svarbu labai greitai priimti sprendimus esant ypatingoms situacijoms, kada neįmanoma vykdyti sutartinių įsipareigojimų dėl nenugalimos jėgos aplinkybių. Nepriklausomos nuo sutarties šalių institucijos (Rūmų) sprendimas, priimtas per labai trumpą laiką (10 dienų), yra galimybė verslininkui patikrinti savo nuomonę dėl extraordinarinio įvykio aiškinimo. Kaip nurodo teismas, vienas esminių kreipimosi į Rūmus dėl pažymos išdavimo privalumų yra atsakymo operatyvumas: „*Todėl suinteresuoto asmens dispozicijoje yra pasirinkimas kreiptis į prekybos, pramonės ir amatų rūmus ar į teismą, tačiau pastaruoju atveju, besikreipiantis į teismą asmuo negali tikėtis atsakymo per 10 dienų.*”⁸⁷ Autoriaus nuomone, pažyma, atsižvelgiant į jos išdavimo mokestį – 200,00 Lt (nurodytas Rūmų tinklapiuose), bei tai, kad tokia menka suma gali sulaikyti šalis nuo ilgo bei daug materialinių resursų pareikalaušančio teismo proceso, yra puikus ginčų, dėl nenugalimos jėgos aplinkybių tarp verslo subjektų, prevencijos būdas. Ši pažyma nesulaikys kitos šalies nuo kreipimosi į teismą ieškinine tvarka, tačiau gali paskatinti šalis susėsti prie derybų stalo ir taikiai, nedarant žalos perspektyviam šių verslo subjektų bendradarbiavimui, rasti kompromisą susiklosčiusioje situacijoje.

Aukščiau minėtoje Lietuvos apeliacinio teismo 2009-03-23 d. nutartyje buvo pasisakyta ir dėl Rūmų išduodamos pažymos įrodomosios vertės. Lietuvos apeliacinis teismas nurodo: „*Pagal CPK 197 straipsnio antrosios dalies nuostatas dokumentai, patvirtinti kitų valstybės įgaliotų asmenų neviršijant jiems nustatytos kompetencijos bei laikantis atitinkamiems dokumentams keliamų formos reikalavimų, laikomi oficialiais rašytiniais įrodymais ir turi didesnę įrodomąją galią. Tokio dokumento požymius atitinka Vilniaus pramonės, prekybos ir amatų rūmų išduota pažyma.*” Tačiau reiktų atkreipti dėmesį į tai, jog Lietuvos apeliacinis teismas nutartyje yra nurodęs, kad kilus teisminiam ginčui dėl nenugalimos jėgos aplinkybių buvimo, kyla ginčas ir dėl išduotos pažymos dėl *force majeure* aplinkybių, teisėtumo, todėl teismas visais atvejais turės patikrinti, ar ši pažyma valstybės įgalioto subjekto yra išduota nepažeidžiant galiojančio teisinio reglamentavimo bei neperžengiant subjektui suteiktos kompetencijos ribų. Teismas nutarė: „*Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. kovo 13 d. nutarimu Nr. 222 patvirtintos Nenugalimos jėgos (force majeure) aplinkybes liudijančių pažymų*

⁸⁷ Lietuvos apeliacinio teismo CBS teisėjų kolegijos 2009-03-23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-284/2009.

išdavimo tvarkos 10 punkte nustatyta, jog dėl Rūmų pažymos kilę ginčai nagrinėjami įstatymų nustatyta tvarka. Analizuojant pastarąją normą, aiškintina, kad ši frazė reiškia, jog tokie ginčai gali būti sprendžiami teisme.” Taip pat, teismas nurodė, kad Rūmams nėra suteikta kompetencija tirti įvykio vietą ar atlikti kitus veiksmus vietoje, savarankiškai rinkti įrodymus, todėl darytina išvada, kad Rūmai atlieka tik formalų jiems pateiktų įrodymų vertinimą. Rūmai, tarsi atsako į klausimą, ar galima pripažinti esant nenugalimos jėgos aplinkybes tuo atveju, jeigu pateiktuose dokumentuose esanti informacija yra teisinga.

Remiantis aukščiau išdėstytu, galima daryti išvadą, kad nors teismas ir pasisakė, kad pažyma yra aukštesnės įrodomosios galios negu paprastas rašytinis dokumentas, kadangi yra išduota valstybės įgaliotos institucijos jos kompetencijos ribose, tačiau visais atvejais kilus teisminiam ginčui teismas turėtų patvirtinti arba paneigti pažymoje nurodytas aplinkybes. Tai reiškia, kad esant ginčui teismas turėtų kiekvieną sykį patikrinti, ar iš tiesų nenugalimos jėgos aplinkybės lėmė įsipareigojimų nevykdymą. Nors pažyma ir būtų vienas iš įrodymų ir net turintis didesnę įrodomąją galią, teismas tikrindamas bylos faktus, privalėtų pažymą pripažinti teisėta arba neteisėta, pastaruoju atveju ji būtų panaikinta. Taigi, Rūmų išduota pažyma teisminiame procese iš esmės didesnės įrodomosios galios neturėtų.

Nutarime Nr. 840 yra tiesiogiai nurodyta, kad nutarimas, kuriuo patvirtintos atleidimo nuo civilinės atsakomybės esant nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybėms taisyklės, yra priimtas vadovaujantis LR Prekybos, pramonės ir amatų rūmų įstatymu. Šis įstatymas su nenugalimos jėgos institutu yra susijęs tik tuo, kad jo 5 str. 1 d. 9 p. nustato vieną iš Rūmų funkcijų – pažymų, apie nenugalimos jėgos aplinkybes išdavimą, tad darytina išvada, kad nutarimas Nr. 840 nereglamentuoja taisyklių, kuriomis remiantis asmuo yra atleidžiamas nuo civilinės atsakomybės. Taip galima teigti net ir atsižvelgiant į imperatyviai skambančias nutarimo nr. 840 formuluotes. Jis apibrėžia tik kriterijus, kuriuos turi nustatyti Rūmai išduodami pažymas apie nenugalimos jėgos aplinkybių buvimą. Tokios pozicijos laikosi ir LAT. LAT 2011–03–28 d. priėmė nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-129/2011⁸⁸. Nutartyje teismas pasisakė dėl nutarimo Nr. 840 ir teigė: „*Teisėjų kolegija pažymi, kad šis nutarimas priimtas įgyvendinant 1995 m. lapkričio 14 d. Lietuvos Respublikos Prekybos, pramonės ir amatų rūmų įstatymą, o ne detalizuojant nurodytus CK straipsnius, todėl nagrinėjamoje byloje netaikytinas.*” Taigi teismas išaiškino, kad Prekybos, pramonės ir amatų rūmai pažymas dėl nenugalimos jėgos išduoda ne pagal CK reikalavimus, o vadovaudamiesi Vyriausybės nutarimu Nr. 840, o tai patvirtina, jog jis yra priimtas atsižvelgiant į Prekybos pramonės ir amatų rūmų įstatymą, o ne detalizuojant CK normas. Toks nutarimo Nr. 840 vertinimas yra dinaminis LAT praktikos pokytis analizuojamoje

⁸⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2011-03-28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-129/2011.

skirtyje, kadangi ankstesnėje LAT praktikoje buvo nurodoma: „*Nenugalima jėga apibūdinama kaip nepaprastos aplinkybės, kurių negalima numatyti arba išvengti, nei kuriomis nors priemonėmis pašalinti (Vyriausybės 1996 07 15 nutarimu Nr. 840 patvirtintų „Atleidimo nuo atsakomybės, esant nenugalimos jėgos (force majeure) aplinkybėms, taisyklių“ 1 p., tačiau minėto nutarimo nuostatos taikytinos reguliuoti civilinę sutartinę atsakomybę).*”⁸⁹

Verslo partneriui, t.y. kitai sutarties šaliai laiku pranešus apie nenugalimos jėgos įvykį verslininkai derybų būdu spręs, ar tam tikras įvykis yra nenugalima jėga, ar tokia nėra, jiems susitarus tokia pažyma netenka prasmės. Kitas galimas atvejis yra ginčo, kurio nepavyko išspręsti derybų būdu, atvejis. Sprendžiant ginčą kyla klausimas, kokia yra išduotos pažymos juridinė vertė. Lietuvos teismų praktika rodo, jog Rūmų išduota pažyma neturi didesnės įrodomosios galios ir visais atvejais teismas tiria kiekvienoje situacijoje buvus ar nebuvus nenugalimą jėgą.

Nutarimas Nr. 840, taip, kaip jis yra suformuluotas bei pavadintas, prieštarauja kodifikuotam įstatymui – Civiliniam Kodeksui. Jis tarsi suponuoja, kad poįstatyminiu aktu yra nustatyta tai, kas turi būti nustatyta įstatymu. Kitose vietose akivaizdžiai prieštarauja CK - akivaizdžiausias to pavyzdys yra 3 str. 5 p., kuris CK nustatytą atskirą atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindą, valstybės veiksmus, nurodo esant nenugalimos jėgos aplinkybe. Tai atitinka teisės doktriną, tačiau prieštarauja galiojančiam įstatyminiam reguliavimui.

Apibendrinant trečiojo skyriaus turinį, galima padaryti tokias išvadas:

- 1) Deliktinė civilinė atsakomybė asmeniui kyla tik esant asmens kaltei, o tai lemia, jog nenugalima jėga yra pagrindas asmens atžvilgiu civilinės atsakomybės netaikyti, kadangi nesant asmens kaltės civilinė atsakomybė apskritai neatsiranda.*
- 2) Pirmajame punkte nurodyta taisyklė turi išimtis. CK bei kiti teisės aktai numato atvejus, kada asmeniui yra taikoma griežtoji deliktinė civilinė atsakomybė, t.y. atsakomybė be kaltės. Kadangi asmeniui įstatymo bei kitų teisės aktų nustatytais atvejais deliktinė civilinė atsakomybė kyla nepriklausomai nuo kaltės elemento buvimo, nenugalima jėga yra pagrindas asmenį atleisti nuo jam kylančios civilinės atsakomybės.*
- 3) Pagal bendrąją taisyklę sutartinė civilinė atsakomybė atsiranda tik tada, kai yra skolininko kaltė, o tai lemia, jog nenugalima jėga tampa pagrindu skolininkui civilinės atsakomybės netaikyti, kadangi nėra būtinojo civilinei atsakomybei atsirasti reikalingo elemento - kaltės.*

⁸⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1997-01-16 d. Įstatymų taikymas teismų praktikoje, nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo žalos, padarytos sužalojus asmenį, kitaip pakenkus jo sveikatai arba atėmus gyvybę Nr. A2-5, kat. 3; Teismų praktika 6-5.

4) Bendroji taisyklė, kuria remiantis sutartinė civilinė atsakomybė atsiranda tik esant skolininko kaltei, turi išimčių, kurios lemia skolininkui taikytiną griežtąją civilinę atsakomybę. Dėl to, jeigu nėra šalių susitarimo ar įstatymo nuostatos dėl kaltės, kaip būtinos ar nebūtinos atsakomybės sąlygos, priklausomai nuo prievolės rūšies bei paties skolininko asmens, galimi atvejai, kada nenugalima jėga bus pagrindas skolininkui sutartinės civilinės atsakomybės netaikyti, o kitu atveju, esant griežtajai civilinei atsakomybei, skolininką nuo sutartinės civilinės atsakomybės atleisti.

5) Vyriausybės nutarimu Nr. 840 patvirtintos taisyklės nedetalizuoja CK normų dėl asmens atleidimo nuo civilinės atsakomybės nenugalimos jėgos pagrindu. Šios taisyklės yra taikomos Prekybos, pramonės ir amatų rūmams išduodant pažymas dėl force majeure aplinkybių nutarimo Nr. 222 nustatyta tvarka.

IŠVADOS

Šio magistro baigiamojo darbo tikslas – atskleisti nenugalimos jėgos (*force majeure*) sampratą bei taikymo ypatumus buvo pasiektas: iškelti darbo uždaviniai, buvo įgyvendinti. Apibendrinant atlikto tyrimo rezultatus galima daryti išvadas:

1. Nenugalimos jėgos instituto užuomazgos atsirado dar Romos teisėje, o pirmą kartą nenugalimos jėgos institutas, koks jis yra šiais laikais, buvo suformuluotas Prancūzijos (Napoleono) kodekse.

2. Aplinkybė, kuri yra pripažįstama nenugalimos jėgos aplinkybe, turi atitikti keturis jai keliamus kriterijus:

a) aplinkybė yra nauja bei jos nebuvo įmanoma numatyti;

b) dėl aplinkybės nebuvo įmanoma laikytis prisiimtų įsipareigojimų ar nepažeisti kito asmens teisių;

c) asmuo negalėjo kontroliuoti ar užkirsti aplinkybės bei jos sukeltų pasekmių atsiradimo;

d) sutarties neįvykdžiusi šalis nebuvo prisiėmusi tų aplinkybių ar jų pasekmių atsiradimo rizikos.

Tik konstatavus, jog aplinkybė atitinka visus keturis kriterijus, galimas aplinkybės pripažinimas nenugalimos jėgos aplinkybe.

3. Vyrauja nenugalimos jėgos plačiąja prasme samprata, prie nenugalimos jėgos aplinkybių priskiriant ne tik gaivalines nelaimes, bet ir įvairiausių socialinius kataklizmus. Nors valstybės veiksmai teisės doktrinoje yra priskiriami prie nenugalimos jėgos aplinkybių, LR CK jie yra įtvirtinti kaip atskiras civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindas. Valstybės veiksmai nuo nenugalimos jėgos aplinkybių skiriasi šiais aspektais:

a) skirtingai negu nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybių atsiradimą, valstybės veiksmų atsiradimą visada sąlygoja vieno teisės subjekto – valstybės – veikla arba neveikimas;

b) valstybės veiksmų atveju gali susiklostyti teisinė situacija, kada asmenį atleidus nuo civilinės atsakomybės šiuo pagrindu, valstybės institucijos ar pareigūno priimtas teisės aktas bus pripažintas neteisėtu, todėl atsiras subjektas, iš kurio bus įmanoma reikalauti žalos atlyginimo.

4. Pagal bendrąją taisyklę ir deliktinę, ir sutartinę civilinę atsakomybę atsiranda tik esant asmens kaltei, todėl nenugalima jėga yra pagrindas asmens atžvilgiu civilinės atsakomybės netaikyti, kadangi nėra būtinojo civilinei atsakomybei atsirasti elemento - kaltės. Tačiau bendroji taisyklė tiek deliktinės, tiek sutartinės civilinės atsakomybės atveju turi išimtis. CK, teisės aktai bei šalių susitarimai numato atvejus, kada asmeniui yra taikoma griežtoji civilinė atsakomybė, t.y.

atsakomybė be kaltės. Įstatymo nustatytais atvejais deliktinė civilinė atsakomybė gali kilti nepriklausomai nuo kaltės elemento buvimo, todėl nenugalima jėga yra pagrindas asmenį nuo kylančios civilinės atsakomybės atleisti. Nesant šalių susitarimo ar įstatymo nuostatos dėl kaltės, kaip būtinos ar nebūtinos atsakomybės sąlygos, priklausomai nuo prievolės rūšies bei paties skolininko asmens, galimi atvejai, kada nenugalima jėga bus pagrindu skolininkui sutartinės civilinės atsakomybės netaikyti, o kitu atveju, esant griežtajai civilinei atsakomybei, skolininką nuo sutartinės civilinės atsakomybės atleisti.

5. Sprendžiant klausimą dėl asmens atleidimo nuo civilinės atsakomybės nenugalimos jėgos pagrindu, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996–07–15 d. nutarimu Nr. 840 „*Dėl Atleidimo nuo atsakomybės esant nenugalimos jėgos (force majeure) aplinkybėms taisyklių patvirtinimo*” patvirtintos taisyklės LR teismų praktikoje netaikytinos, kadangi šios taisyklės nedetalizuoja CK normų dėl asmens atleidimo nuo civilinės atsakomybės nenugalimos jėgos pagrindų. Šios taisyklės yra priimtos įgyvendinant Lietuvos Respublikos Prekybos, pramonės ir amatų rūmų įstatymo 5 str. 1 d. 9 p., kuris nustato vieną iš Prekybos, pramonės ir amatų rūmų funkcijų – *force majeure* aplinkybes liudijančių pažymų išdavimą. Šios pažymos funkcija norminiuose aktuose nėra detalizuota, tačiau teisminiuose ginčiuose ji turi didesnę įrodomąją galią negu kiti rašytiniai įrodymai.

Pasiūlymas. Reglamentuojant valstybės veiksmus, kaip atskirą civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindą, siūlytina LR CK 6. 127 str. 1 d., kuri reglamentuoja, jog prievolė baigiasi, kai jos įvykdyti neįmanoma dėl nenugalimos jėgos, už kurią skolininkas neatsako, nurodyti ir valstybės veiksmus.

Magistro baigiamasis darbas „Nenugalima jėga (*force majeure*), kaip atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindas” baigtas 2013 m. balandžio mėn. 12 d.

Studentas

Oleg Drobitko

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminiai teisės aktai ir tarptautiniai dokumentai

1. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės Žinios, 2000, Nr. 74-2262; Valstybės Žinios, 2000, Nr. 80.
2. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo“ (Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo“) (Vyriausybės Žinios, 1964, Nr. 19-138).
3. Lietuvos Respublikos prekybos, pramonės ir amatų rūmų įstatymas // Valstybės Žinios, 1995, Nr. 99-2201.
4. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996-07-15 d. nutarimas Nr. 840 „Dėl Atleidimo nuo atsakomybės esant nenugalimos jėgos (force majeure) aplinkybėms taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės Žinios, 1996, Nr. 68-1652.
5. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997-03-13 d. nutarimas Nr. 222 „Dėl Nenugalimos jėgos (force majeure) aplinkybes liudijančių pažymų išdavimo tvarkos patvirtinimo“ // Valstybės Žinios, 1997, Nr. 24-556.
6. Civil code of Quebec, 1991 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://ccq.lexum.com/ccq/section.do?lang=en&article=1470> // Aplankyta 2013-02-20 d.
7. Tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvencija (CMR). Valstybės Žinios, 1998, Nr. 107-2932 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=68227&p_query=&p_tr2= // aplankyta 2013-02-25 d.
8. Vienos konvencija dėl civilinės atsakomybės už branduolinę žalą. Prieiga per internetą: <http://tar.tic.lt/Default.aspx?id=2&item=results&aktoid=A8849840-D2CC-499F-B74A-98F8A33F322C> // aplankyta 2013-02-27 d.
9. Draft Common Frame of Reference [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/justice/policies/civil/docs/dcfr_outline_edition_en.pdf // aplankyta 2013-03-16 d.
10. Principles of European Contract Law [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/PECL%20engelsk/engelsk_partI_og_II.htm // aplankyta 2013-03-15 d.
11. Principles of European tort law [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://civil.udg.edu/php/biblioteca/items/283/PETL.pdf> // aplankyta 2013-03-16 d.

12. UNIDROIT principles of international commercial contracts [interaktyvus]. Prieiga per internetą:<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/integralversionprinciples2010-e.pdf> // aplankyta 2013-01-28 d.

Specialioji literatūra

13. Ambrasienė D., Sinkevičius R. Vežėjo civilinė atsakomybė pagal Ženevos tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvenciją ir jos draudimas: monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2004.

14. Autorių kolektyvas. Civilinė teisė: Prievolių teisė, vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2006.

15. Autorių kolektyvas. Civilinė teisė, vadovėlis. Antras pataisytas leidimas. Atsakingas redaktorius doc. V. Stackonis. Vija: Kaunas, 1998.

16. Dambrauskaitė A. Neįmanomumo įvykdyti prievolę įtaka sandorių galiojimui: principo „*Impossibilium nulla obligatio est*“ taikymas šiuolaikinėje teisėje. Jurisprudencija, 2009, Nr. 3(117).

17. Jonaitis M. Romėnų privatinės teisės įtaka šiuolaikinei civilinei ir civilinio proceso teisei. Daktaro disertacija, Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius, 2005.

18. Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai: monografija. Vilnius: Justitia, 1995.

19. Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. Vilnius: Justitia, 2007.

20. Norkūnas A. Kaltė kaip civilinės atsakomybės pagrindas. Jurisprudencija, 2002, Nr. 28(20).

21. Norkūnas A., Selelionytė-Drukteinienė S. Civilinės atsakomybės praktikumas. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2009.

22. Selelionytė-Drukteinienė S. Sutartinė atsakomybė: grįsta kalte ar be kaltės? Jurisprudencija, 2011, 18 (4).

23. Tidikis R. Socialinių mokslų tyrimo metodologija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003.

24. Authors collective. Absolute Liability and the Federal Tort Claims Act. Stanford Law Review, 1953, Vol. 5, No. 2 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://heinonline.org.skaitykla.mruni.eu/HOL/Page?handle=hein.journals/stflr5&div=29&collection=journals&set_as_cursor=13&men_tab=srchresults&terms=Absolute|Liability|and|the|Tort|Claims|Act&type=matchall //aplankyta 2013-03-17 d.

25. Commentary of the UNIDROIT principles of international commercial contracts/ Edited by Vogenauer S., Kleinheisterkamp J. Oxford and Brussels: Oxford university press, 2008.

26. Garrido G. M. J. Римское частное право: казусы, иски, институты :перевод с испанского /Гарридо М. Х. Г.; ответственный редактор Кофанов Л. Л. Москва: Статут, 2005.
27. Katsileva M. Contracts: Force Majeure Concept Or Force Majeure Clauses? Uniform Law review. Italy: UNIDROIT, 2007.
28. Latin text of Justinian's Digest. Prieiga per internetą: <http://faculty.cua.edu/Pennington/Law508/Roman%20Law/JustinianDigest.htm> // aplankyta 2013-02-25 d.
29. Paulus J. R., Meeuwig D. J. Force Majeure - Beyond Boilerplate. Alberta Law Review. Vol. 37(2) Issue, 1999.
30. Theroux, Michael P.; Grosse, April D. Force Majeure in Canadian Law. Alberta Law Review.Vol. 49 Issue, 2011.
31. Авторский коллектив. Гражданское право: учебник. I Том/ответственный редактор Суханов Е. А.; Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова. Москва : Волтерс Клувер, 2007.
32. Авторский коллектив. Римское частное право /под редакцией И. Б. Новицкого и И. С. Перетерского. Москва: Юристъ, 1999.
33. Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона): Code civil des Français (Code Napoléon) / пер. с фр. В. Н. Захватаева, Москва-Берлин: Инфотропик Медиа, 2012.
34. Дождев Д. В. Римское частное право: учебник для вузов /под редакцией В. С. Нерсесянца. Москва: НОРМА, 1996.
35. Иоффе О. С. Обязательственное право. Юридическая литература: Москва, 1975.
36. Покровский И. А. История римского права. Москва: Статут, 2004.

Teismų praktika

37. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010-11-19 d. Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga II (vartojimo pirkimo–pardavimo, vartojimo rangos, civilinės atsakomybės vartojimo teisiniuose santykiuose taikymo klausimai) Nr. AC-33-1, kat. 45.2; 52.2; 90; Teismų praktika 33.
38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1997-01-16 d. Įstatymų taikymas teismų praktikoje, nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo žalos, padarytos sužalojus asmenį, kitaip pakenkus jo sveikatai arba atėmus gyvybę Nr. A2-5, kat. 3; Teismų praktika 6-5.
39. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2000-02-14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-160/2000.

40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2000-11-09 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-844/2000.
41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2001-09-19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-763/2001.
42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2001-11-14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1140/2001.
43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2003-05-19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-612/2003.
44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2003-10-08 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-931/2003.
45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2004-02-04 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-83/2004.
46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2004-06-23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-371/2004.
47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2004-09-13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-432/2004.
48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2004-11-22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-621/2004.
49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2004-11-30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-591/2004.
50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2005-11-02 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-534/2005.
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2006-04-12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-273/2006.
52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2010-03-16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-107/2010.
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2010-10-04 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-370/2010.
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2011-03-28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-129/2011.
55. Lietuvos apeliacinio teismo CBS teisėjų kolegijos 2009-03-23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-284/2009.

Interneto svetainės

56. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Prieiga per internetą: <http://dz.lki.lt/get/45906> // aplankyta 2013-02-25 d.

57. Lietuvos Prekybos, pramonės ir amatų rūmų asociacijos internetinis tinklapis. Prieiga per internetą: <http://www.chambers.lt/lt/?m=2> // aplankyta 2013-02-17 d

58. Kauno prekybos, pramonės ir amatų rūmų internetinė svetainė. Prieiga per internetą: <http://chamber.lt/LT/Pradzia/Paslaugos/Dokumentai/Force-Majeure-pazymos> // aplankyta 2013-02-15 d.

59. Vilniaus prekybos, pramonės ir amatų rūmų internetinė svetainė. Prieiga per internetą: http://www.cci.lt/lt/paslaugos_verslui/isduodami_dokumentai/force_majeure_pazymos //aplankyta 2013-02-15 d.

SANTRAUKA

Kaip vieną iš civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindų Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas nustato nenugalimą jėgą (*force majeure*). Siekiant nustatyti kokiais atvejais asmuo yra atleidžiamas nuo civilinės atsakomybės nenugalimos jėgos pagrindu, darbe buvo išsikeltas tikslas - atskleisti nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybės sampratą bei taikymo ypatumus atleidžiant asmenį nuo civilinės atsakomybės taikymo. Siekiant užsibrėžto tikslo magistro baigiamajame darbe buvo analizuojama teisės doktrina bei Lietuvos Respublikos teismų praktika. Darbe buvo nagrinėjama nenugalimos jėgos aplinkybės sąvoka bei būtinieji kriterijai siekiant aplinkybę pripažinti nenugalimos jėgos aplinkybe. Buvo nagrinėjamas kaltės, kaip būtinosios civilinės atsakomybės sąlygos, aspektas, kas leido nustatyti, kuriais atvejais nenugalima jėga yra pagrindas asmenį nuo civilinės atsakomybės atleisti, o kuriais atvejais yra pagrindas civilinės atsakomybės netaikymui.

SUMMARY

The Civil Code of the Republic of Lithuania defines force majeure (also known as “superior force”, “unavoidable accident”) as one of the bases of exclusion of civil liability and exemption from civil liability. In order to determine the situations, when the person may be exempted from civil liability because of force majeure, the author sets the target to reveal the possible circumstances of force majeure and its application, exempting the person from civil liability. In order to achieve the aim of Master’s Thesis there has been analyzed legal doctrine and Lithuanian judicial practice in this work. The author has overviewed the concept of circumstances of force majeure and mandatory criteria for it. Analyzing fault element as the necessary condition of civil liability helped to determine the cases, when force majeure is the basis to exempt the person from civil liability, and the cases, when it is the basis to exclude civil liability.